

3 Psihološko osamosvajanje in njegovo merjenje na prehodu v odraslost

Maja Zupančič in Luka Komidar

V tem poglavju predstavlja proces psihološkega osamosvajanja (individualizacije) posameznikov v odnosu do njihovih staršev, ki se začne odvijati že v razvojnem obdobju dojenčka/malčka in poteka še na prehodu v odraslost. Pri tem se osredotočava na t. i. proces sekundarne individualizacije (drugotnega psihološkega osamosvajanja) v mladostništvu, ki se v postmodernih družbah zadnja desetletja podaljšuje v posameznikova dvajseta leta.

3.1 Psihološko osamosvajanje v odnosu do staršev

Psihološko osamosvajanje opredeljujemo kot intrapsihični proces posameznikovega razvoja individualnosti ob ohranjanju povezanosti z njemu pomembnimi osebami, v pričujočem kontekstu pa ga predstavlja v odnosu do staršev (Grotevant in Cooper, 1986; Youniss in Smollar, 1985). Psihološko osamosvajanje se namreč lahko navezuje tudi na tesne medosebne odnose posameznika s katerokoli drugo osebo (npr. prijatelja, partnerja) in poteka preko dinamičnih transakcij posameznika z njegovim odnosnim partnerjem.

Prvotni proces psihološkega ločevanja–osamosvajanja (primarne separacije–individualizacije) v odnosu do starša poteka v prvih treh letih življenja po rojstvu in ga je, izhajajoč iz psihoanalitskih razlag psihičnega razvoja, prva opisala M. Mahler (1963; Mahler, Pine in Bergman, 1975). V poteku tega procesa malček razreši simbiotično zlitje s svojim prvotnim skrbnikom, ko spozna, da je različna, od njega ločena oseba. Ker pa še ni oblikoval svojega lastnega sebstva (selfa), ponotranji skrbnikovo (mamino oz. starševo) sebstvo. Te ponotranjene predstave starša (introjekti) potem bolj ali manj usmerjajo otrokovo vedenje in samozavest skozi celotno otroštvo, v katerem se spoprijema in razrešuje svojemu trenutnemu razvojnemu obdobju specifične psihosocialne naloge in skladno s tem razvija svojo voljo, namerno vedenje ter kompetentnosti (Erikson, 1968). Z naraščajočo starostjo se otrokovo delovanje postopno in stalno spreminja v smeri večje učinkovitosti in celovitosti na različnih področjih psihičnega razvoja (npr. na spoznavnem, čustveno-osebnostnem, socialnem). Pri tem pa je njegovo sebstvo še vedno precej odvisno od ponotranjenih predstav staršev (identifikacij z idealiziranim sebstvom starša/staršev) oz. od njihove opore, usmerjanja, priznavanja in odobravanja (Kroger, 2004).

V mladostništvu naj bi se odvijal proces drugotnega psihološkega osamosvajanja v odnosu do staršev (sekundarna separacija–individualizacija), ko posamezniki postopno preoblikujejo svoje otroške in idealizirane predstave o starših kot o vse-mogočnih figurah, ki so jih ponotranjili, se z njimi poistovetili in so predstavljale pomemben del njihovega superega. Ustrezno napredovanje na več področjih psihičnega razvoja mladostnikom omogoča vse večje zanašanje na lastne notranje vire in razvoj od »starševih introjektov« neodvisnega (samostojnega) sebe. Prav ločevanje (separacija) od idealiziranih predstav staršev (ob nadomestni podpori idealiziranih predstav o vrstnikih in zvezdnikih, s katerimi se mladostnik poistoveti, ter so zanj vir opore, usmerjanja in potrjevanja sebe) in krepitev lastnih psiholoških virov predstavljata bistvo drugotnega ločevanja (Blos, 1967). Vendar pa, kot so poudarili kasnejši avtorji (Grotevant in Cooper, 1986; Youniss in Smollar, 1985), se v normativnemu procesu psihološkega osamosvajanja čustvene vezi posameznika s starši ne prekinajo (od-vezanost ali čustvena odrezanost), temveč se njegov odnos s starši preoblikuje. Ta odnos naj bi postopno postajal vse bolj simetričen in vzajemen ter privedel do vzpostavljanja povezanosti s starši na kakovostno novi ravni, ki spominja na odnos med dvema odraslima osebama.

Psihološko osamosvajanje naj bi se tako z vidika ego–psihološke razlage R. Josselson (1980) odvijalo v razvojnem zaporedju štirih faz, v katerih se preoblikuje posameznikova organizacija ega tj. diferenciacije, prakticiranja, ponovnega približevanja in ustalitve. Prva faza, *diferenciacija*, vključuje psihološko oddaljevanje mladostnikov od staršev, obdobje, v katerem mladostniki postopno de-idealizirajo svojo predstavo o starših, se sprašujejo o ustreznosti, učinkovitosti, smiselnosti ipd. njihovega vedenja, sloga življenja in vrednot ter jih začnejo zaznavati kot manj kompetentne, vsevedne, vzorne in vse-mogočne kot prej, tj. na eni strani kot osebe s pozitivnimi, želenimi lastnostmi, kompetentnostmi in vedenjem, na drugi strani pa kot osebe z določenimi pomanjkljivostmi, šibkimi točkami in ranljivostmi. Sočasno mladostniki težijo k opredelitvi sebe, ki se razlikuje od de-idealizirane predstave staršev. V teh poskusih včasih in/ali nekateri razvijajo lastnosti in sloge vedenja, se zavzemajo za poglede, prepričanja in vrednote ter se obnašajo nasprotno kot starši ali vsaj v nasprotju s pričakovanji in željami staršev. V fazi *practiciranja* mladostniki preverjajo svojo razmeroma krhko oblikovano individualnost, samozadostnost in samozaznano (pretirano) kompetentnost, učinkovitost in »vsevednost«. Pogosto se namerno ne vedejo v skladu s pričakovanji in standardi staršev, ne upoštevajo nasvetov, opozoril ter zanikajo celo potrebo po pomoči in/ali opori staršev, ko bi jo potrebovali. Po krajšem ali daljšem obdobju preizkušanja samozadostnosti mladostniki izkusijo tudi tesnobo in začnejo dvomiti o primernosti lastnega vedenja, odločitev, stališč ipd., ko spoznajo da jim primanjkuje nekaterih kompetentnosti,

znanj in spretnosti pri spoprijemanju z izzivi, težavami ter slabo opredeljenimi situacijami. Počutijo se negotove, zato se poskušajo ponovno psihološko približati staršem, kar označuje fazo *približevanja*. Vendar se zavedajo svoje še vedno krhke individualnosti in zaradi strahu pred ponovnim psihološkim »zlivanjem« s starši doživljajo ambivalentna čustva. Uspešno razreševanje intrapsihičnih konfliktov med odvisnostjo in neodvisnostjo (od-vezanostjo) od staršev vodi v fazo *ustalitve*, ko posamezniki afirmirajo svojo individualnost in delujejo samostojno. V takem psihološkem položaju prepoznajo, sprejemajo in spoštujejo podobnosti ter razlike med seboj in starši, si prizadevajo vzpostaviti z njimi vzajemno povezane odnose na enakovredni ravni, kot je to značilno za odnose med odraslimi osebami (glej tudi Puklek Levpušček, 2011).

V preteklem stoletju, ko je razmeroma dolgo mladostništvo postalo normativno razvojno obdobje v industrializiranih družbah, se je psihološko osamosvajanje, ki ga s psihodinamske teoretske perspektive lahko opišemo z razvojnim zaporedjem štirih faz, omejevalo pretežno na posameznikova najstniška leta. V zadnjih dveh do treh desetletjih pa je postalo očitno, da se ta proces podaljšuje v dvajseta leta posameznikovega življenja (npr. Beyers in Goossens, 2003; Buhl, 2008; Lamborn in Groh, 2009), skladno z odlaganjem prevzemanja odraslih socialnih vlog in odgovornosti v trideseta leta, samozaznanim razvojnim položajem mladih polnoletnih posameznikov ter subjektivnimi predstavami o odraslosti (glej tudi poglavje *Različni vidiki prehoda v odraslost* v tej knjigi). Tako so k podaljševanju psihološkega osamosvajanja mladih v postmodernih družbah, med drugim tudi zaradi naraščajočega števila različnih priložnosti in tveganj ter zmanjšanja predvidljivosti življenjskih potekov, prispevali:

- vse večja zahtevnost razvojnih nalog (npr. razvoj sofisticiranih spretnosti, kompetentnosti, znanj na različnih področjih delovanja), ki zahtevajo obvladovanje vse bolj celovitih ter spremenljivih zahtev družbenega okolja do odraslih in jih posamezniki ne morejo uspešno razrešiti v šest- do osemletnem obdobju mladostništva;
- podaljšana odvisnost mladih od čustveno-socialne opore in finančne podpore staršev, ki se delno povezuje s podaljšanim obdobjem izobraževanja in/ali poklicnega usposabljanja, negotovostjo zaposlitve in prekarnostjo dela ter spremljajoče skrbi staršev za prihodnost in blagostanje njihovih otrok (še posebej v sredozemskih deželah);
- večja svoboda za raziskovanje različnih življenjskih možnosti in priložnosti, ki jo na makrosistemski ravni družba in na mikrosistemski ravni družina omogočata mladim.

3.2 Razvojni kontekst psihološkega osamosvajanja v mladostništvu in na prehodu v odraslost

Napredne razvojne spremembe na različnih področjih psihičnega razvoja, vključno s spremembami v njihovi nevrološki podlagi, postopno potekajo tako v mladostništvu kot tudi na prehodu v odraslost, kar pomeni, da se posameznikovi psihološki viri za samostojno delovanje v okviru povezanega odnosa s starši povečujejo. Spremembe sicer prikazujeva dihotomno med arbitrarno opredeljenima razvojnima obdobjema, čeprav se (razen izjemoma) spremembe odvijajo zvezno v vsakem izmed obeh obdobji. Z namenom zelo strnjene primerjave te spremembe povzemava na podlagi poglavij v sodobnih razvojnopsiholoških preglednih delih (npr. Arnett, 2014; Berk, 2010; Zupančič, 2011). Tako lahko skleneva, da iz mladostništva v prehod v odraslost prihaja do opaznega napredka na področjih spoznavnega razvoja (npr. porast učinkovitosti reševanja problemov, dolgotrajnega in sistematičnega načrtovanja, razumnega in celovitega odločanja, razvoj relativističnega in pragmatičnega mišljenja), družbeno-spoznavnega razvoja (npr. porast razumevanja družbenih pojmov, zavzemanja družbenega gledišča in celovitosti moralnega presojanja, učinkovitejša raba strategij spoprijemanja z medosebnimi težavami, vsakdanjimi nadlogami in stresom, porast drugih medosebnih spretnosti in kompetentnosti), čustvenega razvoja (npr. porast samouravnavanja čustev, nadzora čustvenega izražanja, samospoštovanja in zaviranja neustreznega impulzivnega odzivanja). Prav tako se povečuje posameznikova subjektivna ocena lastne učinkovitosti na pomembnih področjih njegovega delovanja. Posebej pomemben nasledek za psihološko osamosvajanje predstavlja napredovanje v razvoju identitete, denimo upad razpršenega (odsotnost raziskovanja in preizkušanja ter opredelitev), privzetega identitetnega položaja (privzemanje določenih opredelitev, ki so jih za posameznika pripravili drugi, brez potrebnega spraševanja, dvomov oz. identitetnega raziskovanja/preizkušanja) in ruminativnega raziskovanja ter porast identitetnega raziskovanja v globino, identitetnih opredelitev na nekaterih področjih in kasneje poistovetenje s temi opredelitvami. Poleg vrstnikov je za mlade na prehodu v odraslost pomemben vir psihološke opore tudi partner/ka v ljubezenskem odnosu, saj partnerski odnosi, čeprav ne nujno dolgotrajni, na splošno postanejo bolj intimni in vzajemni kot v mladostništvu.

Tako kot se razvojnopsihološki viri mladih na prehodu v odraslost razlikujejo od tistih v mladostništvu, se v teh obdobjih razlikuje tudi kontekst njihovih odnosov s starši, v katerem poteka psihološko osamosvajanje. Kakovostno preoblikovanje teh odnosov namreč omogoča posameznikom ponovno vzpostavljanje povezanosti z njihovimi starši (ob predpostavki, da je v fazi diferenciacije in prakticiranja vsaj

upadla) ali ohranjanje povezanosti z njimi na bolj simetrični ravni, tj. v uravnoteženem razmerju socialne moči, ki ne »ogroža« novo oblikovane (ne še povsem dosežene) identitete mladih na prehodu v odraslost.

Večina mladostnikov v postmodernih družbah je še vedno objektivno odvisna od svojih staršev, saj z njimi prebivajo, starši jih finančno vzdržujejo in so tudi legalno odgovorni zanje. To so tudi ključni razlogi (poleg različnih psiholoških), zaradi katerih starši bolj ali manj očitno spremljajo/nadzorujejo vedenje svojih otrok-mladostnikov izven doma (vključno z vedenjem v šoli in učno uspešnostjo), se zanimajo za vrstnike, s katerimi se družijo, dejavnosti, s katerimi se ukvarjajo, še posebej za njihovo morebitno vpletanje v zdravju tvegano vedenje, bolj ali manj omejujejo njihove (zlasti nočne) izhode od doma, včasih pretirano ali po nepotrebnem posegajo v njihovo zasebnost in imajo pri pomembnih odločitvah večjo vlogo kot mladostniki. Z vidika socialne moči so odnosi med mladostniki in starši manj simetrični kot odnosi med starši in mladimi na prehodu v odraslost, saj so posamezniki na prehodu vsaj delno neodvisni od staršev (npr. funkcionalno, vključno z odločanjem o osebnih zadevah; vsaj občasno sami nekaj zaslužijo, čeprav zaslužek navadno porabijo le zase), veliko jih delno biva doma (ali se odselijo) in so pravno odgovorni za svoja dejanja. Tako imajo mladi na prehodu v odraslost doma pri starših oz. v kontekstu odnosa s starši več osebne svobode kot mladostniki, starši pa bolj spoštujejo zasebnost prvih, ker so na splošno bolj odgovorni in samostojni kot so bili v mladostništvu. Mladostniki tudi več časa preživijo s starši kot mladi na prehodu v odraslost, kar naj bi prispevalo k pogostejšim medosebnim sporom s starši o vsakdanjih zadevah pri prvih (npr. glede hišnih pravil, pospravljanja, »odgovarjanja« staršem, vedenja pri skupnem obedu – npr. raba pametnega telefona). Navedeno nakazuje, da se odnosi med starši in njihovimi otroki na prehodu v odraslost preoblikujejo v bolj simetrične in manj konfliktno (npr. Aquilino, 2006; Tanner, 2006).

Na podlagi navedenega in ugotovitev nekaterih empiričnih raziskav (npr. Komidar, Zupančič, Sočan in Puklek Levpušček, 2014; Puklek Levpušček, 2006; Zupančič, Komidar in Puklek Levpušček, 2012) lahko sklepamo, da psihološko osamosvajanje v mladostništvu na splošno opisujeta prvi dve fazi, ko se mladostniki osredotočajo na proces ločevanja. Slednji zajema de-idealizacijo staršev, poudarjanje neodvisnosti, ambivalentnost do samorazkrivanja (staršem so pripravljene razkriti vse manj osebnih zadev), preizkušanje samozadostnosti, soočenje in spoprijemanje s konfliktom med čustveno odvisnostjo in neodvisnostjo od staršev ter spoznavanje, da osebna svoboda pomeni tudi sprejemanje odgovornosti za lastno ravnanje, na katero še niso ustrezno pripravljene. Na prehodu v odraslost proces ločevanja izgublja pomembnost,

saj naj bi bil bolj ali manj izpeljan, bolj očitni pa postaneta zadnji dve fazi psihološkega osamosvajanja. Razvojnopsihološki dosežki na več področjih psihičnega razvoja, kot sta porast različnih kompetentnosti in napredek v razvoju identitete, omogočajo mladim, da se osredotočajo na neodvisne vidike sebe – razvijajo lastno individualnost, samodoločenost in zanašanje nase, prevzemajo odgovornost za posledice svojih dejanj (kar legalno določa tudi zakon), oblikujejo osebna prepričanja in vrednote ter vzpostavljajo ravnotežje med samostojnostjo in povezavo s starši. Pri tem se pomembni sestavini te povezave, iskanje opore in povezanost, razvijata različno. Iskanje opore pri starših (potreba po instrumentalni opori pri obvladovanju osebnih zadev) s starostjo upada, medtem ko se povezanost s starši (medosebna psihološka bližina) ohranja (se pa kakovostno spremeni) oz. ponovno vzpostavlja, in sicer na ravni vzajemnega spoštovanja, sprejemanja in spoštovanja medosebnih razlik, medsebojnega zaupanja, odkritega sporazumevanja in prijetnega druženja.

Spremembam v razvojnem kontekstu med mladostništvom in odraslostjo ni sledilo tudi prilagajanje merskih pripomočkov za ocenjevanje psihološkega osamosvajanja (samooценjevalnih vprašalnikov), pač pa so raziskovalci uporabljali (in še uporabljajo) tiste, prvotno namenjene mladostnikom. Nekateri avtorji malenkostno prilagajajo nekatere postavke v teh vprašalnikih (npr. Walper, 2005), drugi uporabljajo kombinacije lestvic iz različnih vprašalnikov (npr. Delhaye, Kempnaers, Linkowski, Stroobants in Goossens, 2012; Lamborn in Groh, 2009; Vals-Vidal, Pérez-Testor, Guàrdia-Olmos in Iafrate, 2012) za ocenjevanje izbranih sestavin psihološkega osamosvajanja v odvisnosti od teoretskega modela osamosvajanja na prehodu v odraslost, ki ga želijo preveriti. V Sloveniji smo raziskovalci menili, da je oblikovanje merskega pripomočka, s katerim bi zanesljivo in veljavno ocenjevali specifične vidike psihološkega osamosvajanja na prehodu v odraslost, nujno potrebno. Tako smo razvili in validirali prvi tovrstni vprašalnik, *Test osamosvajanja na prehodu v odraslost* (TOPO; Komidar idr., 2014) in kasneje še njegovo kratko različico (TOPO-K; Komidar, Zupancič, Puklek Levpušček in Bjornsen, 2016). V naslednjem razdelku ju predstavljava in primerjava sestavine (vidike) osamosvajanja, ki razvojnemu obdobju ustrezno opisujejo medosebne razlike v psihološkem osamosvajanju mladih v odnosu do njihovih staršev, z dosedanjimi, najpogosteje uporabljenimi vprašalniki.

3.3 Sestavine psihološkega osamosvajanja in merski pripomočki

V svojih modelih so raziskovalci predpostavili različne ključne sestavine psihološkega osamosvajanja, s katerimi naj bi zajeli njegovo celovitost. Te sestavine so

operacionalizirali tudi v merskih pripomočkih. Avtorji prvih modelov in spremljajočih merskih pripomočkov so pri preučevanju procesa osamosvajanja v mladostništvu izhajali iz teorij prvotnega psihološkega osamosvajanja (Mahler idr., 1975) ter drugotnega psihološkega osamosvajanja (Blos, 1967). Kasneje so se nekoliko oddaljili od psihodinamskih razlag, denimo s sprejemanjem teoretske perspektive samostojnosti-povezanosti (Youniss in Smollar, 1985) in preoblikovanja odnosa posameznikov s starši na prehodu v odraslost (npr. Tanner, 2006). V nadaljevanju primerjava šest modelov s predpostavljenimi sestavinami, na podlagi katerih so avtorji oblikovali pripadajoče merske pripomočke (glej tudi Komidar in Horvat, 2011; Puklek Levpušček, 2011). To so *Lestvica čustvene samostojnosti* (Emotional Autonomy Scale, EAS; Steinberg in Silverberg, 1986), *Test separacije-individualizacije v mladostništvu* (Separation-Individuation Test of Adolescence, SITA; Levine, Green in Millon, 1985), *Münchenski test psihološkega osamosvajanja za mladostnike* (Münchner Individuationstest für Adoleszenten, MITA; Walper, 1998), *Münchenski test psihološkega osamosvajanja za mlade na prehodu v odraslost* (Münchner Individuationstest für Emerging Adults, MIT-EA; Walper, 2005), *Test osamosvajanja na prehodu v odraslost* (TOPO; Komidar idr., 2014) in *Inventar psihološke separacije* (Psychological Separation Inventory, PSI; Hoffman, 1984). S ključno vsebino sestavin petih modelov v vrsticah preglednice 3.1 sva želela nakazati nekatere (vsaj delne) konceptualne povezave med temi sestavinami oz. konstrukti, ki jih poskušamo oceniti s pripadajočimi lestvicami merskih pripomočkov, model čustvene samostojnosti pa omenjava le v besedilu.

Hoffman (1984), Steinberg in Silverberg (1985) ter Levine in sodelavca (1986) so izpostavljali zlasti razvoj čustvene samostojnosti (psihološkega ločevanja od pomembnih drugih oseb), prvi trije navedeni v odnosu do staršev, zadnji trije pa na splošno v medosebnih odnosih, z izjemo tesnobe pred polaščanjem, ki se nanaša na starše (preglednica 3.1). V modelu Steinberga in Silverberga (1985), ki izhaja iz Blosove teorije (1967), so v procesu čustvenega osamosvajanja bistvene sestavine *de-idealizacija* staršev kot vsemogočnih figur, spoznavanje *staršev v različnih vlogah* (ne le v vlogi starša; zanimanje za njihovo vedenje v različnih vlogah in poskus integracije tega v »stvarno« podobo staršev), ločevanje med lastnim in psihološkim »prostorom« (»svetom«) staršev (vzpostavljanje zasebnosti, selektivno sporazumevanje s starši, nepripravljenost deliti določene vidike izkušenj s starši), kar avtorja poimenujeta *samostojnost*, in *odsotnost odvisnosti*, tj. zavračanje funkcionalne pomoči ter čustvene opore staršev, njihovega usmerjanja, pojmovanj, potrditev in spodbud.

Levine in sodelavca (1986) so v svojem modelu prav tako upoštevali Blosovo teorijo, sočasno pa so poskušali z vidika posameznih faz prvotnega psihološkega

osamosvajanja (Mahler idr., 1975) zajeti razvojne izide teh faz v mladostništvu. V okviru šestih sestavin so predstavili, kako se ključna dinamika prvotnega osamosvajanja izraža v osamosvajanju mladostnikov na medosebnem področju njihovega življenja (preglednica 3.1). *Potreba po odvisnosti* naj bi predstavljala učinek ostanka simbiotične faze v prvotnem osamosvajanju in naj bi se izražala kot težnja posameznika k vzpostavljanju »enosti« z drugo osebo (pretirano intimnih, zlitih medosebnih odnosov) in v pričakovanjih, da bodo drugi zadovoljevali njegove potrebe. *Tesnoba* (anksioznost) *pred polaščanjem* naj bi se pojavljala zaradi delovanja preostanka tovrstne tesnobe iz prvotne faze približevanja. V mladostništvu (lahko tudi kasneje) se odraža v posameznikovih izkušnjah, da ga starši psihološko nadzirajo, si ga psihološko lastijo, vdirajo v njegovo zasebnost in tako ovirajo njegovo samostojnost. Izraža se kot bojazen pred vpletanjem v tesne medosebne odnose, ker na doživljajski ravni ogroža posameznikovo individualnost. *Ločitvena tesnoba* (separacijska anksioznost) naj bi temeljila na delovanju ostanka povečane tesnobe v prvotni fazi približevanja, ki jo mladostniki ponovno doživljajo ob drugotnem psihološkem ločevanju. Izraža se v njihovi bojazni pred izgubo tesnih stikov z njim pomembnimi drugimi osebami, tesnobi ali potrnosti ob dejanskih, zaznanih ali predvidenih ločitvah od teh oseb. *Zanikanje potrebe po odvisnosti* v mladostništvu naj bi označevalo slog vedenja, namenjen obrambi pred ločitveno tesnobo, in se je razvil med prvotnimi fazami psihološkega osamosvajanja kot odziv na specifično otrokovih interakcij s skrbnikom v simbiotični fazi. Za ta slog je značilno zavračanje ali nezmožnost oblikovanja tesnih prijateljskih in/ali ljubezenskih odnosov. *Osredotočenost nase* naj bi predstavljala učinke iz prvotne faze prakticiranja z močnimi narcisističnimi težnjami in poudarjeno samozadostnostjo. *Zdrava osamosvojitvev* pa naj bi odražala učinke uspešne razrešitve prvotnega osamosvajanja v fazi ustalitve, ki se v mladostništvu kaže kot uravnoteženo sprejemanje potreb po odvisnosti in neodvisnosti ter podobnosti in razlik med seboj in drugimi.

Sestavine psihološkega osamosvajanja v istih vrsticah preglednice 3.1 niso sopomenske, temveč so si vsebinsko nekoliko podobne.

PSI vključuje 4 lestvice neodvisnosti, vendar zaradi vsebinske preglednosti predstavlja posamezna pola (odvisnost in neodvisnost) na podlagi ustrezne smeri povezav z vsebinsko podobnimi lestvicami. Predpostavljene povezave v preglednici so konceptualne, razen med TOPO in PSI, ki so ugotovljene empirično (Komidar idr., 2014, 2016). Čustvena neodvisnost pri PSI, ki ni navedena v preglednici, se zmerno do visoko povezuje z zanašanjem nase, vendar je z zanašanjem močnejše povezana funkcionalna neodvisnost.

Preglednica 3.1: Opis in primerjava sestavin psihološkega osamosvajanja, ki jih ocenjujemo z merskimi pripomočki (lešvicami) za mladostnike in mlade na preobodu v odraslost

SITA (Levine idr., 1986)	MITA in MIT-EA (Walper, 1998, 2005)	Slovenska prir. MIT-EA (Zupancič idr., 2012)	TOPO (Komidar idr., 2014)	PSI (Hoffman, 1984)
<i>potreba po odvisnosti</i> (težnja po zlivanju z drugimi, zaščiti, vodenju, zadovoljevanju potreb s strani pomembnih drugih)	<i>iskanje opore</i> (želja po fizični in čustveni bližini starša in starševi opori)	<i>potreba po bližini</i> (želja po fizični dostopnosti starša)	<i>iskanje opore</i> (nasvetov, predlogov, informacij ob pomembnih odločitvah in/ali resnih težavah)	<i>funkcionalna odvisnost</i> (iskanje starševe pomoči pri spoprijemanju s praktičnimi in osebnimi zadevami)
<i>zanikanje potrebe po odvisnosti</i> (zaradi samozaščite pred separacijsko tesnobo; izogibanje in zavračanje tesnih stikov; samozadostnost)	<i>zanikanje potrebe po odvisnosti</i> (po starševi bližini in opori)	<i>od-vezanost</i> (zanikanje potrebe po starševi bližini in opori, odsotnost ravnovesja med samostojnostjo in povezanostjo s staršem)		<i>konfliktna neodvisnost</i> (odsotnost tesnobe, jeze, krivde, zamer, nezaupanja staršem)
<i>zdrava osamosvojitvev</i> (razrešitev konflikta odvisnost-neodvisnost; zavedanje/priznavanje podobnosti in razlik med seboj in drugimi)	<i>uspešna osamosvojitvev</i> (osebna samostojnost ob sočasnih povezanosti s staršem)		<i>povezanost</i> (vzajemno razumevanje, zaupanje, spoštovanje, zadovoljstvo, odkrito sporazumevanje s staršem)	
			<i>zanašanje nase</i> (samostojno reševanje osebnih zadev in težav, neodvisno odločanje)	<i>funkcionalna neodvisnost</i> (obvladovanje praktičnih in osebnih zadev brez pomoči staršev)

SITA (Levine idr., 1986)	MITA in MIT-EA (Walper, 1998, 2005)	Slovenska prir. MIT-EA (Zupancič idr., 2012)	TOPO (Komidar idr., 2014)	PSI (Hoffman, 1984)
<i>tesnoba pred polasčanjem</i> (pred ponovnim zlivanjem s pomembnimi drugimi; občuje, da osebo drugi pretirano nadzorujejo in posegajo vanjo)	<i>tesnoba pred polasčanjem</i> (doživljanje starševe bližine kot grožnje samostojnosti)	<i>tesnoba pred polasčanjem</i> (doživljanje starševe bližine kot grožnje samostojnosti)	<i>zaznana vsiljivost</i> (moteče zanimanje starša za posameznikove osebne zadeve in izražanje pretirane skrbi zanj)	<i>konfliktna odvisnost</i> (obratno kot neodvisnost)
<i>ločitvena tesnoba</i> (pred izgubo čustvenega in/ali fizičnega stika s pomembnimi drugimi; pred zapuščanjem, zavrnitvijo ob predvideni ali dejanski ločitvi)	<i>bojazen pred izgubo ljubezni staršev</i> (pred izgubo čustvenega stika s staršem in starševe naklonjenosti)	<i>bojazen pred izgubo ljubezni staršev</i> (pred izgubo čustvenega stika s staršem in starševe naklonjenosti)	<i>bojazen pred razočaranjem staršev</i> (pred starševim odzivom na posameznikov neuspeh v pomembnih zadevah, odločitvah ali vedenju, ki se ne ujema s standardi)	<i>čustvena odvisnost</i> (obratno od neodvisnosti)
<i>osredotočenost nase oz. narcizem</i> (pretirano poudarjanje lastnih pozitivnih značilnosti, težnja po občudovanju)	<i>ambivalentnost</i> (težnja po bližini starša in negotovost glede njegove pozitivne odzivnosti)	<i>ambivalentnost</i> (težnja po bližini starša in negotovost glede njegove pozitivne odzivnosti)		<i>stališčna ne/odvisnost</i> (stališča, pričaranja in vrednote se razlikujejo od starševih /se ujemajo s starševimi)

Opomba: EAS = Lestvica čustvene samostojnosti, SITA = Test separacije-individualizacije v mladostništvu, MITA = Münchenski test psihološkega osamosvajanja za mladostnike, MIT-EA = Münchenski test psihološkega osamosvajanja za mlade na prehodu v odraslost, TOPO = Test osamosvajanja na prehodu v odraslost, PSI = Inventar psihološke separacije. Razen, če ni navedeno drugače, se izraz 'bližina' nanaša na psihološko in čustveno bližino.

S. Walper (1998) je nekoliko prilagodila model Levina in sodelavcev (1986), preučevala psihološko osamosvajanje v odnosu do vsakega izmed staršev (podobno kot Hoffman, 1984) in prijatelja/prijateljice ali partnerja/partnerke posebej, se oddaljila od psihodinamske interpretacije psihološkega osamosvajanja (npr. kot ostankov faz prvotnega osamosvajanja) ter pri konceptualizaciji osamosvajanja upoštevala nekatere sestavine teorije navezanosti. Tako je v svoj model dodala *ambivalentnost* (potrebo po čustveni in fizični bližini v odsotnosti pričakovanja, da bo pomembna oseba posamezniku to potrebo zadovoljila; vidik negotovega sloga navezanosti), izpustila pa osredotočenost nase. Potrebo po odvisnosti je »nadomestila« z *iskanjem opore* pri staršu (oz. drugi pomembni osebi), ki naj bi odražala potrebo po navezanosti in ne po otroški odvisnosti. Ločitveno tesnobo (pred ločitvijo in pred izgubo) je omejila na *bojazen pred izgubo ljubezni starša* (oz. druge pomembne osebe) ob neprimernem (s strani staršev nezaželenem) ravnanju, *tesnoba pred polaščanjem* pa je v primerjavi z istoimenskim konstruktom pri SITA (nanaša se na vedenje starša, npr. pretirano zaščitništvo) ustrežnejše približala pomenu in jo opredelila kot negativno čustveno odzivanje (odklanjanje, zavračanje) na poskuse staršev po nadzoruvanju mladostnika. Avtorica (Walper, 2005) je pri mladih na prehodu v odraslost predpostavila enake sestavine osamosvajanja in merski pripomoček za mladostnike (MITA) le malenkostno spremenila (MIT-EA). Pri mladih na prehodu v odraslost v treh deželah njenega modela nismo empirično podprli v odnosu do nobenega izmed staršev; v Sloveniji je analiza dimenzionalnosti (po tem, ko smo morali več postavk izločiti) pokazala pet sestavin (Zupančič idr., 2012). *Ambivalentnost, bojazen pred izgubo ljubezni* staršev in *tesnoba pred polaščanjem* so nakazovale vsebinsko zelo podoben konstrukt kot ga je predpostavila S. Walper (1998, 2005), iskanje opore (pri staršu) smo preimenovali v vsebinsko ustrežnejše *iskanje bližine* s staršem (vsebina skrajšane lestvice se nanaša na fizično dostopnost starša, težnjo po druženju s staršem), zanikanje potrebe po odvisnosti pa je skupaj z negativno obremenjenimi postavkami uspešnega osamosvajanja tvorilo dimenzijo *od-vezanost* od starša. Poleg tega so bile ocene mladih pri treh lestvicah izredno nizke, kar kaže na odsotnost izkušenj, ki naj bi jih ocenjevali s temi lestvicami, in zmerne le glede potrebe po bližini starša (Zupančič idr., 2012).

Hoffman (1984) je, podobno kot Levine in sodelavca (1986), izhajal iz teorij prvotnega (Mahler idr., 1975) in drugotnega psihološkega osamosvajanja (Blos, 1967), vendar ne iz razvojnega zaporedja faz, temveč je v svojem modelu upošteval vedenjske, spoznavne in čustvene vidike (izražajo se tudi v konfliktnih čustvih) prvotnega osamosvajanja kot se kažejo v mladostništvu, lahko tudi kasneje. Tako je opredelil štiri sestavine: *funkcionalno, stališčno, čustveno* in *konfliktno* neodvisnost (Hoffman, 1984). Malčkovi poskusi neodvisnega delovanja naj bi se v mladostništvu izražali

kot sposobnost obvladovanja in usmerjanja praktičnih ter osebnih zadev brez pomoči staršev (funkcionalna neodvisnost). Otrokova diferenciacija med predstavami sebe in starša naj bi se kasneje odražala v razlikah med mladostnikovimi in stališči, prepričanji ter vrednotami starša (stališčna neodvisnost). Zgodnja čustvena odvisnost od skrbnika vključuje malčkova pozitivna čustva povezanosti in tudi negativna čustva, ki jih izkusi med konflikti s skrbnikom. V mladostništvu naj bi čustvena neodvisnost vključevala odsotnost pretirane potrebe po bližini, potrjevanju in čustveni opori starša, konfliktna neodvisnost pa odsotnost pretiranih občutij krivde, tesnobe, jeze ipd. do starša.

Slovenski model psihološkega osamosvajanja na prehodu v odraslost (Komidar idr., 2014) pa vsebuje pet razvojnopsihološko in empirično podprtih sestavin (preglednica 3.1):

- *Iskanje opore* pri staršu se nanaša na informacije, nasvete, predloge in različne poglede, za katere posameznik meni, da jih lahko dobi pri staršu, ko je v resnih težavah ali se odloča o pomembnih stvareh. Glede teh situacij, v katerih išče oporo, se ta sestavina razlikuje od funkcionalne odvisnosti, potrebe po bližini (MIT-EA) in iskanja opore (MITA). Kakovostno se iskanje opore (TOPO, pa tudi pri MITA) najbolj razlikuje od potrebe po odvisnosti (SITA), saj opora/bližina implicira navezanost in ne otroške odvisnosti, funkcionalna odvisnost (PSI) pa v primerjavi s potrebo po odvisnosti ne implicira »zlivanja« z drugimi.
- *Povezanost* s staršem označuje vzajemno razumevanje, spoštovanje, zaupanje in zadovoljstvo posameznika v odnosu s staršem, s katerim se lahko odkrito sporazumeva in se počuti prijetno v njegovi družbi. Konceptualno take predstave o medosebnem odnosu vključujejo konfliktno neodvisnost (PSI) in tvorijo sestavni del zdrave (SITA) oz. uspešne osamosvojitve (MITA).
- *Zaznana vsiljivost starša* vključuje izkušnje motečega zanimanja starša za posameznikove osebne zadeve, zaznano starševo težnjo po pretiranem vpletanju v posameznikovo zasebnost in pretirano skrb zanj, kar naj bi slednji dojemal kot staršev psihološki nadzor nad svojim osebnim življenjem. V tem opisu se v blažji obliki kaže podobnost s tesnobo pred polaščanjem, kot so jo operacionalizirali avtorji pri SITA in MITA oz. MIT-EA, lahko tudi jeza na starša (konfliktna odvisnost pri PSI).
- *Bojazen pred razočaranjem* starša odraža posameznikovo zaskrbljenost glede negativnih odzivov starša na odločitve in ravnanje, ki se ne ujemajo s pričakovanji starša, ali jih posameznik sam ocenjuje kot neprimerne, nerazumne ali nepravilne. Konceptualno si ta sestavina deli nekaj podobnosti z bojaznijo pred izgubo ljubezni staršev (MITA, MIT-EA), ker obe upoštevata starša

kot referenco za oceno posameznikovih odločitev in nakazujeta čustveno odvisnost od odzivov starša (podobno kot čustvena odvisnost pri PSI). Vendar bojazen pred izgubo ljubezni implicira posameznikovo pojmovanje, da ni vreden ljubezni, bojazen pred razočaranjem pa ne – ob morebitnem razočaranju starša sicer posameznik izkusi neprijetna čustva, vendar zaradi tega ne zazna, da je njegov odnos s staršem ogrožen.

- *Zanašanje nase* opisuje pojmovanje sebe kot sposobnega samostojnega odločanja o lastnem življenju, samozaznana neodvisno ravnanje v različnih okoliščinah in samostojno reševanje osebnih težav. V primerjavi z odsotnostjo odvisnosti (EAS), zanikanjem potrebe po odvisnosti (SITA in MITA) in od-vezanosti (MIT-EA), zanašanje nase (TOPO) ne odraža obrambne čustvene strategije zavračanja povezanosti, temveč predvsem voljno funkcionalno neodvisnost, delno tudi čustveno neodvisnost (PSI).

Ob navedenih primerjavah je treba še omeniti, da sestavini de-idealizacije in oblikovanja »stvarne« podobe starša vključuje le EAS, osredotočenost nase le SITA, spoznavni vidik diferenciacije (stališčna neodvisnost) le PSI in ambivalentnost kot samostojno sestavino MITA ter MIT-EA. Tako vidiki psihološkega ločevanja od staršev kot tudi ambivalentnosti se na prehodu v odraslost vsebinsko niso izkazali kot pomembni vidiki psihološkega osamosvajanja (Komidar idr., 2014), kar nakazuje da se ta vidik procesa sklene v mladostništvu. Uspešno osamosvajanje, ki naj bi ga ocenjevali s SITA in MITA, pa naj bi pri TOPO predstavljalo zanašanje nase ob sočasni povezanosti s staršem.

3.4 Razvoj in validacija Testa osamosvajanja na prehodu v odraslost

Kot sva že navedla, so avtorji predhodnih raziskav o osamosvajanju na prehodu v odraslost uporabljali merske pripomočke, ki so namenjeni mladostnikom, ali pa so jih neustrezno priredili za ocenjevanje na prehodu v odraslost. Z namenom presejanja teh težav smo slovenski raziskovalci razvili nov vprašalnik, s katerim zanesljivo in veljavno merimo vidike psihološkega osamosvajanja v tem razvojnem obdobju, tj. *Test osamosvajanja na prehodu v odraslost* – TOPO (Komidar idr., 2014). Ker imajo lahko mame in očeti nekoliko različno vlogo v procesu osamosvajanja svojih otrok in se osebna zgodovina otrokovega odnosa z vsakim izmed staršev verjetno nekoliko razlikuje, smo po vzoru nekaterih drugih tovrstnih vprašalnikov oblikovali ločeni (vsebinsko enaki in slovnično različni) obliki vprašalnika, ki ju v nadaljevanju označujeva kot TOPO-M (TOPO v odnosu do mame) in TOPO-O (TOPO v odnosu do očeta).

Pri oblikovanju preliminarnega niza postavk za TOPO smo se naslonili na sodobne modele samostojnosti in odnosa med otrokom in starši na prehodu v odraslost (npr. Lamborn in Groh, 2009; Tanner, 2006) ter poiskali tipične primere manifestacije procesa osamosvajanja, ki jih izkusi večina mladih na prehodu v odraslost. Tako smo se osredotočili na vsebinska področja, kot so čustvena in funkcionalna samostojnost, psihosocialna zrelost, zanašanje nase in prevzemanje odgovornosti. Da bi se izognili večpomenskosti, dvoumnosti in nerazumljivosti postavk, smo ustvarili slovnično enostavne postavke, izogibali smo se uporabi (dvojnih) nikalnic ter poskrbeli, da se je vsebina postavk nanašala zgolj na en vidik osamosvajanja. Oblikovali smo 58 postavk, ki smo jih uvrstili v sedem konceptualnih kategorij: povezanost (prijetnost odnosa s staršem, odprta komunikacija, medsebojno razumevanje, spoštovanje in zaupanje), iskanje opore (pri starših; ob večjih težavah ali pomembnih odločitvah), zaznana vsiljivost starša (pretirane skrbi za posameznika in moteče poseganje v njegovo zasebnost), zanašanje nase (samostojno obvladovanje težav in sprejemanje odločitev, prevzemanje odgovornosti za lastna dejanja/odločitve), bojazen pred razočaranjem staršev (skrb glede njihovih negativnih odzivov na posameznikove težave in neuspehe na pomembnih življenjskih področjih), ambivalentnost glede samorazkrivanja (potrebe po bližini s starši na eni strani in neodvisnosti na drugi strani) in ločevanja (občutja samozadostnosti in psihološke ločenosti od staršev). Postavke je z vidika razumljivosti, razvojnopsihološke primernosti in morebitnih pomanjkljivosti pregledalo več strokovnjakov s področja razvojne psihologije ter majhen vzorec do- ter podiplomskih študentov psihologije. Po analizi odgovorov smo vse problematične postavke ustrezno popravili (nekatero postavke s področij ločevanja in ambivalentnosti so se npr. izkazale kot primernejše za obdobje mladostništva kot prehoda v odraslost) in se odločili za 5-stopenjsko ocenjevalno lestvico (1 = sploh ne velja, 5 = popolnoma velja).

Sodobne teorije osamosvajanja na prehodu v odraslost so še vedno razmeroma razdrobljene, zato nismo imeli na voljo zadostnih argumentov, na podlagi katerih bi lahko trdili, da predstavljenih sedem preliminarnih področij predstavlja veljavne vidike osamosvajanja na prehodu v odraslost. V prvem delu validacijske raziskave (Komidar idr., 2014) smo zato namesto konfirmatornega preverjanja predpostavljene strukture izvedli eksploratorno analizo dimenzionalnosti, ki nam je omogočala prepoznavanje empirično podprtih vidikov osamosvajanja. To analizo in postopek izločanja neustreznih postavk smo izvedli z eksploratorno faktorsko analizo (metoda neobteženih najmanjših kvadratov) pri vzorcu 633 slovenskih mladih na prehodu v odraslost. Ker smo predpostavili, da so različni vidiki osamosvajanja med seboj povezani, smo uporabili poševnokotno rotacijo Direct Oblimin. Za določitev optimalnega števila izločenih faktorjev smo si pomagali z različnimi

pokazatelj in postopki, in sicer smo pregledali graf drobirja (lastne vrednosti faktorjev) ter izvedli paralelno analizo. Na podlagi statističnih in vsebinskih kriterijev smo kot najbolj smiselne izločiti štiri faktorje. Pri postopku izločanja neustreznih postavk smo v vsakem koraku (oz. izvedeni faktorski analizi) natančno pregledali odstotke pojasnjene variance pri določeni rešitvi in faktorske uteži; izločili smo tiste postavke, ki so imele pri ustreznem faktorju nižjo utež od 0,40 ali višje uteži od 0,40 pri dveh ali več faktorjih.

Pregled matrice uteži iz prve analize je razkril, da so imele skoraj vse postavke s področij povezanosti in iskanja opore visoke uteži na enem faktorju, postavke s področij ločevanja in ambivalentnosti so imele razmeroma visoke uteži na več faktorjih, postavke pri ostalih predpostavljenih lestvicah pa so bile v večini primerov enoznačno nasičene s predvidenimi faktorji. Analizi oz. postopka za redukcijo postavk smo izvedli neodvisno za obe obliki TOPO (v odnosu do mame in očeta), ki sta vodili do približno enakih rešitev (za podrobnosti glej Komidar idr., 2014). Odločili pa smo se, da ohranimo obe obliki enaki, zato smo izločili 20 istih postavk iz obeh oblik vprašalnika. To so bile vse postavke s področij ločevanja in ambivalentnosti ter nekatere postavke s preostalimi področji. Poleg mnenj nekaterih intervjuvanih glede neprimernosti z ločevanjem in ambivalentnostjo povezanih postavk za obravnavano razvojno obdobje je bila odsotnost jasnih faktorjev za obe področji prepričljiv pokazatelj za njuno izločitev iz nadaljnjih postopkov.

V naslednjem koraku smo z zmanjšanim številom postavk še enkrat izvedli eksploratorno faktorsko analizo in ponovno izločili štiri faktorje. Ker so bile vse uteži višje od 0,40, nobena postavka pa ni imela razmeroma visokih uteži pri več faktorjih, smo zaključili s postopkom izločanja neustreznih postavk. Prvi faktor smo poimenovali *povezanost in iskanje opore*, drugega *zaznana vsiljivost*, tretjega *zanašanje nase* in četrtega *bojazen pred razočaranjem staršev*. Korelacije med faktorji so bile nizke do srednje visoke, z izjemo zelo nizke korelacije med zanašanjem nase in zaznana vsiljivostjo. Korelacije med istimi lestvicami pri ITEA-M in ITEA-O so bile v povprečju srednje visoke in precej nižje kot pripadajoče zanesljivosti lestvic, kar predstavlja dodatni argument za rabo ločenih oblik TOPO (v odnosu do mame in očeta).

V naslednji fazi smo pri drugem vzorcu slovenskih mladih na prehodu v odraslost ($N = 500$) najprej izvedli navzkrižno validacijo štirifaktorske strukture TOPO z uporabo konfirmatorne faktorske analize (KFA). Podatke obeh oblik TOPO smo analizirali s programom *Mplus 7* (Muthén in Muthén, 1998-2010) in uporabili cenilko WLSMV, ki je v programu *Mplus* privzeta cenilka parametrov za ordinalne podatke. Pri ocenjevanju prileganja modela podatkom smo uporabili

mejne vrednosti naslednjih indeksov prileganja: CFI, TLI > 0,90 in RMSEA < 0,08. Model, pridobljen v prvem delu validacijske raziskave, pri nobeni od oblik TOPO ni imel zadovoljivega prileganja podatkom (preglednica 3.2). Ker je bil prvi faktor v tem modelu sestavljen iz postavk, ki naj bi na podlagi predpostavk teorije osamosvajanja tvorile dva ločena (vendar razmeroma visoko povezana) faktorja, tj. povezanost in iskanje opore, smo preizkusili prileganje spremenjenega modela, v katerem smo prvi faktor razdelili na dva teoretsko utemeljena faktorja. Prileganje se je precej izboljšalo, vendar še ni bilo ustrezno (preglednica 3.2). Po pregledu modifikacijskih indeksov smo ugotovili, da imata dva para postavk v obeh oblikah TOPO zelo visoko korelirani varianci napak. Postavki v obeh parih sta bili vsebinsko zelo podobni, kar je poleg visokih modifikacijskih indeksov nakazovalo, da je ena od postavk v obeh parih redundantna. Namesto sprostivne ocenjevanja njunih kovarianc, kar bi bilo teoretično neutemeljeno, smo izločili tisto postavko iz obeh parov, ki je imela nižjo nasičenost; odstranitev teh dveh postavk je vodila do zadovoljivega prileganja modela (preglednica 3.2). Standardizirane nasičenosti so bile v povprečju zadovoljivo visoke (od 0,51 do 0,91; $M_{\text{TOPO-M}} = 0,77$ in $M_{\text{TOPO-O}} = 0,75$). Korelacije med faktorji (kot izhajajo iz KFA) so bile razmeroma podobne pri obeh oblikah TOPO, razen med zaznано vsiljivostjo staršev in povezanostjo, ki je bila pri TOPO-M precej višja kot pri TOPO-O. Pri obeh oblikah TOPO so bile tudi korelacije iskanja opore in povezanosti z drugimi faktorji dokaj različne, kar dodatno podpira ločeno opredelitev faktorjev iskanje opore in povezanost.

Preglednica 3.2: *Mere prileganja za tri merske modele obeh oblik TOPO*

	oblika TOPO	χ^2	df	TLI	CFI	RMSEA (ZM 90 % IZ)
Model 1 (4 faktorji, 38 postavk)	TOPO-M	4358,4	659	,822	,833	,106 (,109)
	TOPO-O	3645,7	659	,838	,848	,095 (,098)
Model 2 (5 faktorjev, 38 postavk)	TOPO-M	2589,9	655	,906	,913	,077 (,080)
	TOPO-O	2612,2	655	,893	,900	,077 (,080)
Model 3 (5 faktorjev, 36 postavk)	TOPO-M	2183,0	584	,917	,923	,074 (,077)
	TOPO-O	2194,6	584	,905	,912	,074 (,078)

Opombe. Vse χ^2 vrednosti so bile statistično značilne ($p < 0,01$); ZM 90 % IZ = zgornja meja 90-odstotnega intervala zaupanja za RMSEA.

Dalje so se ocene iskanja opore, zaznane vsiljivosti in zanašanja nase pri mladih v odnosu do mame in očeta statistično značilno in zmerno visoko ujemale, medtem ko je bilo ujemanje ocen bojzani pred razočaranjem starša in povezanosti s staršem visoko (za podrobnosti glej Komidar idr., 2014). V preglednici 3.3 prikazujeva

končno petfaktorsko strukturo obeh oblik TOPO, primere postavk za TOPO-M in (zadovoljive) koeficiente zanesljivosti vseh lestvic.

Preglednica 3.3: *Lestvice TOPO, primeri postavk (v odnosu do mame) in koeficienti zanesljivosti*

Lestvica (število postavk)	Cronbachova α		Primer postavke
	TOPO-M	TOPO-O	
Iskanje opore (6 postavk)	0,92	0,90	Pomembno mi je, da je na voljo, ko jo potrebujem.
Zaznana vsiljivost (8 postavk)	0,91	0,83	Mislím, da jo preveč skrbi zame.
Zanašanje nase (8 postavk)	0,84	0,80	Pomembne odločitve lahko sprejemam brez njene pomoči.
Bojazen pred razočaranjem (8 postavk)	0,87	0,87	Ko ravnám narobe, me skrbi, kako se bo odzvala.
Povezanost (6 postavk)	0,90	0,90	Spoštuje moje želje.

Z namenom ocene sočasne veljavnosti obeh oblik TOPO so udeleženci izpolnili tri (nekoliko prilagojene) lestvice pri *Inventarju psihološke separacije* (PSI, Hoffman, 1984; preglednica 3.1): čustveno, konfliktno in funkcionalno odvisnost. Večina povezav je bila skladna s pričakovanji: iskanje opore in bojazen pred razočaranjem staršev sta bili visoko pozitivno povezani s čustveno in funkcionalno odvisnostjo, povezanost je prav tako pozitivno (zmerno visoko) korelirala z istima lestvicama PSI in negativno s konfliktno odvisnostjo; zaznana vsiljivost je bila visoko pozitivno povezana s konfliktno odvisnostjo, medtem ko je bilo zanašanje nase visoko negativno povezano s čustveno in funkcionalno odvisnostjo.

3.5 Razvoj in validacija kratke različice TOPO-K

Eden izmed naših glavnih ciljev je bil prevod in priredba TOPO za uporabo v drugih kulturnih okoljih in nato preveriti njegovo mersko invariantnost v teh okoljih. Zato smo najprej prevedli TOPO v angleški jezik in ga uporabili pri vzorcu mladih na prehodu v odraslost iz ZDA. Navadno je namreč poglavitni namen medkulturnih raziskav preučevanje razlik v povprečnih skupinah iz dveh ali več kulturnih okolij, zato je izredno pomembno, da je podprta predpostavka o (vsaj delni) merski invariantnosti uporabljenega merskega pripomočka. Postopek ocenjevanja merske invariantnosti običajno vključuje preverjanje hipotez o enakosti faktorskih uteži (metrična ali šibka invariantnost) in o enakosti presečišč oz. aritmetičnih sredin postavk (skalarna ali močna invariantnost). Preverjanje merske invariantnosti pripomočka med skupinami iz različnih kulturnih/jezikovnih okolij pa je v

primerjavi s preverjanjem invariantnosti med različnimi skupinami znotraj določenega kulturnega okolja pogosto oteženo zaradi statističnih in vsebinskih težav (Byrne in van De Vijver, 2010). Proces priredbe pripomočka in preverjanja merske invariantnosti je verjetno uspešnejši, če je pripomoček psihometrično robusten (še posebej v smislu manjšega števila postavk na faktor; Meade in Bauer, 2007). Na podlagi ugotovitev do sedaj opravljenih raziskav s TOPO smo zato pred preverjanjem merske invariantnosti TOPO s 36 postavkami v različnih kulturnih okoljih poskusili izboljšati njegove merske značilnosti.

Z namenom doseganja bolj robustne strukture TOPO smo razvili kratko različico TOPO – TOPO-K oz. enaki obliki TOPO-K-M (v odnosu do mame) in TOPO-K-O (v odnosu do očeta). Preverili smo tudi (i) konstruktno veljavnost obeh oblik TOPO-K pri vzorcih slovenskih in ameriških (ZDA) mladih na prehodu v odraslost in (ii) zanesljivost kratkih lestvic, (iii) navzkrižno smo validirali strukturo TOPO-K pri neodvisnih vzorcih iz Slovenije in ZDA, (iv) ocenili kriterijsko veljavnost lestvic TOPO-K pri obeh vzorcih ter sočasno veljavnost preko korelacij s tremi lestvicami PSI (Hoffman, 1984; slovenski vzorec) in lestvicami *Revidirana inventarja diferenciacije sebstva* (DSI-R¹, Skowron in Schmitt, 2003; vzorec iz ZDA) ter (v) preverili mersko invariantnost obeh oblik TOPO-K med skupinama mladih v Sloveniji in ZDA (Komidar idr., 2016).

Vse KFA za preverjanje konstruktne veljavnosti in merske invariantnosti smo opravili v programu *Mplus* 7.2 (Muthén in Muthén, 1998–2010). Ker so udeleženci na postavke odgovarjali pri 5-stopenjski ocenjevalni lestvici in so porazdelitve večine postavk zmerno odstopale od normalne porazdelitve, smo uporabili robustno MLR cenilko. Pri ocenjevanju kakovosti prileganja smo uporabili naslednje mejne vrednosti indeksov prileganja: CFI, TLI > 0,90, RMSEA ≤ 0,06 in SRMR ≤ 0,08.

V prvem koraku smo preverili prileganje izvirnega petfaktorskega modela (36 postavk) slovenskim in ameriškim podatkom, ki se ni izkazalo kot povsem ustrezno (še posebej za ameriški vzorec; preglednica 3.4), vendar primerljivo s tistim v validacijski raziskavi TOPO (Komidar idr., 2014). V drugem koraku smo izvedli postopek izločanja postavk, ki je temeljil na pregledu standardiziranih nasičenosti, modifikacijskih indeksov in opisnih statistik na ravni postavk. Obdržali smo le tiste postavke, ki so imele nasičenosti okoli 0,60 ali več. Pri obravnavi modifikacijskih indeksov, ki so

---

1 DSI-R vključuje naslednje sestavine diferenciacije: čustvena odzivnost (težnja k samodejnemu odzivanju na čustva vzbujajoče dražljaje – označuje nizko raven diferenciacije), »jaz položaj« (ohranjanje jasno opredeljenega koncepta sebstva, npr. dobro premišljenih osebnih prepričanj tudi pod pritiski), čustvena odrezanost (bojazen pred intimnostjo ali polaščanjem v medosebnih odnosih – pomeni nizko raven diferenciacije) in zlivanje z drugimi (pretirano poistovetenje, nesposobnost neodvisnega odločanja in delovanja – predstavlja nizko raven diferenciacije). Višja diferenciacija sebstva konceptualno nakazuje višjo raven psihološke osamosvojitve.

sporočali, da bi bilo treba sprostiti ocenjevanje kovarianc med dvema postavkama, smo izločili postavko, ki je imela nižjo nasičenost. Odstranili smo tudi nekatere postavke, ki bi jih sicer obdržali zgolj v eni od oblik TOPO-K in/ali v eni skupini, da bi ohranili enaki obliki TOPO-K v odnosu do obeh staršev v obeh obravnavanih deželah. Tako smo izključili 15 postavk (v obeh oblikah in jezikovnih različicah smo jih torej obdržali 21). Prileganje petfaktorskega modela z 21 postavkami za obe slovenski obliki in ameriško obliko za mamo je bilo ustrezno, prileganje modela ameriških podatkom za TOPO-K-O pa zadovoljivo (preglednica 3.5). Visoke nasičenosti, ki so se gibale od 0,62 do 0,94 (Slovenija: $M_{\text{TOPO-K-M}} = ,77$; $M_{\text{TOPO-K-O}} = ,74$; ZDA: $M_{\text{TOPO-K-M/O}} = ,77$), kažejo na zadovoljivo konstruktno veljavnost TOPO-K. Kljub precejšnjemu zmanjšanju števila postavk so bile lestvice tudi zadovoljivo notranje skladne (preglednica 3.5).

Preglednica 3.4: *Indeksi prileganja za izvirno in kratko različico petfaktorskega modela pri mladih na prehodu v odraslost iz Slovenije in ZDA*

	oblika	χ^2	df	CFI	TLI	RMSEA	90 % IZ RMSEA	SRMR
Slovenija								
5-faktorski model (36 postavk)	mama	1621,5	584	,89	,89	,056	,053–,059	,071
	oče	1545,2	584	,89	,88	,054	,051–,057	,073
5-faktorski model (21 postavk)	mama	402,6	179	,96	,95	,047	,041–,053	,040
	oče	311,0	179	,97	,97	,036	,029–,043	,038
ZDA								
5-faktorski model (36 postavk)	mama	1312,9	584	,86	,85	,063	,058–,067	,092
	oče	1475,5	584	,84	,83	,069	,065–,074	,094
5-faktorski model (21 postavk)	mama	354,8	179	,94	,93	,055	,047–,064	,051
	oče	427,9	179	,92	,91	,066	,058–,074	,057

Opombe. TLI = Tucker-Lewisov indeks; CFI = primerjalni indeks prileganja; RMSEA = kvadratni koren povprečne kvadrirane napake približka; 90 % IZ RMSEA = 90-odstotni interval zaupanja za RMSEA; SRMR = standardiziran kvadratni koren povprečnih kvadriranih rezidualov. Vse χ^2 vrednosti so bile statistično značilne ($p < ,01$).

$N(\text{SLO}) = 563$; $N(\text{ZDA}) = 319$.

Preglednica 3.5 *Koeficienti zanesljivosti (Cronbachove α) za lestvice obeh oblik TOPO-K v Sloveniji in ZDA*

Lestvica TOPO-K	št. postavk	TOPO-K-M		TOPO-K-O	
		Slovenija	ZDA	Slovenija	ZDA
Iskanje opore	5	0,92	0,90	0,91	0,91
Povezanost	4	0,84	0,84	0,86	0,86
Zaznana vsiljivost	5	0,87	0,87	0,78	0,84
Zanašanje nase	4	0,80	0,82	0,75	0,81
Bojazen pred razočaranjem	3	0,83	0,82	0,85	0,88

Korelacije med TOPO-K lestvicami, izračunane s slovenskimi podatki, so bile podobne korelacijam v validacijski študiji TOPO (Komidar idr., 2014). S podatki pri vzorcu iz ZDA so bile korelacije med lestvicami pri obeh oblikah TOPO-K med seboj bolj podobne kot pri slovenskem vzorcu.

Stabilnost petfaktorske strukture TOPO-K smo ocenili s KFA podatkov, pridobljenih pri neodvisnih vzorcih slovenskih ($N = 500$) in ameriških ($N = 372$) mladih na prehodu v odraslost. Za slovenske podatke je bilo prilaganje modela ustrezno za TOPO-K-M, $\chi^2(179) = 458,1$, $p < ,01$, CFI = ,95, TLI = ,94, RMSEA = ,056, SRMR = ,049, in za TOPO-K-O, $\chi^2(179) = 375,0$, $p < ,01$, CFI = ,95, TLI = ,94, RMSEA = ,047, SRMR = ,047. V primeru ameriških podatkov je bilo prilaganje modela nekoliko slabše pri obeh oblikah TOPO-K (oblika za mamu: $\chi^2(179) = 461,6$, $p < ,01$, CFI = ,92, TLI = ,91, RMSEA = ,065, SRMR = ,059; oblika za očeta: $\chi^2(179) = 454,3$, $p < ,01$, CFI = ,93, TLI = ,92, RMSEA = ,064, SRMR = ,056), vendar še vedno zadovoljivo in primerljivo rezultatom, ki smo jih dobili pri prvem ameriškem vzorcu (glej preglednico 3.4).

Kriterijsko veljavnost TOPO-K za obe jezikovni različici smo grobo ocenili preko povezav med dosežki pri lestvicah TOPO-K in relevantnimi demografskimi spremenljivkami (glej naslednja dva razdelka v tem poglavju), sočasno veljavnost pa smo s slovenskimi podatki ponovno ocenili preko korelacij med lestvicami TOPO-K in tremi lestvicami PSI, da bi preverili morebitni vpliv krajšanja TOPO-K lestvic na predhodno ugotovljene korelacijske odnose. V primerjavi s korelacijami med izvirnimi (dolгими) TOPO in PSI lestvicami (Komidar idr., 2014) so se korelacije lestvic TOPO-K z lestvicami PSI zanemarljivo spremenile. Tako smo zaključili, da tudi za skrajšane lestvice drži zadovoljiva sočasna veljavnost. Za očno sočasne veljavnosti angleške različice TOPO-K smo izračunali korelacije med dosežki pri lestvicah TOPO-K ter skupnim dosežkom in posameznimi dosežki pri lestvicah DSI-R. Skladno z opredelitvijo diferenciacije sebstva (Skowron in Friedlander, 1998) so ugotovljene (nizke do zmerno visoke) korelacije sledile pričakovanemu vzorcu (za natančen opis korelacij glej Komidar idr., 2016), saj so ocene pri lestvicah in skupna ocena pri DSI-R pozitivno korelirale z ocenami pri povezanosti in zanašanju nase v odnosu do obeh staršev, medtem ko so se ocene pri zaznani vsiljivosti staršev in bojzani pred razočaranjem staršev negativno povezovala z ocenami pri DSI-R.

V zadnjem koraku validacije smo preverili mersko invariantnost obeh oblik TOPO-K med slovenskim in ameriškim vzorcem mladih, in sicer hipotezi glede enakosti faktorjskih uteži (metrična invariantnost) in enakosti presečišč postavk (skalarna invariantnost). Konfiguralni model, ki predpostavlja zgolj enako

faktorsko strukturo v različnih skupinah, je predstavljal podlago za ocenjevanje sprememb v prileganju modela po uveljavitvi modifikacij, ki jih zahtevata z metrično in skalarno invariantna modela. Konfiguralna modela obeh oblik TOPO-K sta bila ustrezna (preglednica 3.6). Izenačitev faktorskih uteži (metrična invariantnost) ni statistično značilno poslabšala prileganja petfaktorskega modela pri obeh oblikah TOPO-K, medtem ko je izenačitev presečišč postavk (skalarna invariantnost) statistično značilno poslabšala prileganje modela. Da bi dosegli delno skalarno invariantnost, smo na podlagi natančnega pregleda modifikacijskih indeksov odkrili tiste postavke, ki so najbolj poslabšale prileganje modela skalarne invariantnosti. V nadaljevanju smo zaporedno (v vsakem koraku po eno presečišče) sproščali ocenjevanje presečišč najbolj problematičnih postavk, dokler sprememba med prileganjem skalarnega in metričnega modela ni bila več statistično značilna. Ker nobena od lestvic pri obeh oblikah TOPO-K ni vsebovala več kot polovice neinvariantnih postavk, smo zaključili, da ugotovljena delna merska invariantnost še vedno omogoča veljavne primerjave aritmetičnih sredin dosežkov pri TOPO-K lestvicah med slovenskimi in ameriškimi mladimi na prehodu v odraslost.

Preglednica 3.6: Preverjanje merske invariantnosti TOPO-K med mladimi na prehodu v odraslost v Sloveniji in ZDA

tip invariantnosti	χ^2	df	CFI	TLI	RMSEA	SRMR	primerjava modelov		
							$\Delta\chi^2$	Δdf	p
TOPO-K-M									
konfiguralna	757,6*	358	,95	,95	,050	,044			
metrična (polna)	784,5*	374	,95	,95	,050	,048	26,2	16	,051
skalarna (polna)	910,6*	390	,94	,94	,055	,053	133,2	16	< ,001
skalarna (delna) ^a	802,1*	384	,95	,95	,050	,048	17,3	10	,068
TOPO-K-O									
konfiguralna	738,1*	358	,95	,94	,049	,046			
metrična (polna)	758,3*	374	,95	,95	,048	,048	21,2	16	,171
skalarna (polna)	902,5*	390	,94	,93	,055	,050	154,1	16	< ,001
skalarna (delna) ^b	776,6*	385	,95	,95	,048	,048	18,0	11	,081

Opombe. Konfiguralna invariantnost = enaka struktura; metrična invariantnost = enake faktorske uteži; skalarna invariantnost = enaka presečišča postavk; $\Delta\chi^2$ = razlika v χ^2 ugnезdenih modelov; Δdf = stopnje prostosti za preverjanje razlike v modelih. Slovenski mladi na prehodu v odraslost so bili referenčna skupina v vseh modelih invariantnosti.

^a V obliki TOPO-K-M smo morali sprostiti ocenjevanje šest presečišč postavk v angleški različici.

^b V obliki TOPO-K-O smo morali sprostiti ocenjevanje pet presečišč postavk v angleški različici.

* $p < ,05$.

$N(\text{SLO}) = 563$; $N(\text{ZDA}) = 319$.

V nadaljevanju prikazuje razvojne trende v psihološkem osamosvajanju na prehodu v odraslost in povezanost nekaterih bio-socio-demografskih značilnosti, označevalcev odraslosti ter temeljnih osebnostnih lastnosti s posameznimi značilnostmi osamosvajanja.

3.6 Razvoj psihološkega osamosvajanja na prehodu v odraslost in razlike med spoloma

Skladno s teorijo prehoda v odraslost (npr. Arnett, 2014) in splošnimi značilnostmi psihičnega razvoja s starostjo mladih postopno upada iskanje opore pri starših (ali njihove bližine), kar podpirajo tudi ugotovitve empiričnih raziskav z različnimi merskimi pripomočki (npr. Buhl, 2008; Hoffman, 1984; Mendonça in Fontaine, 2013; Zimmer-Gembeck in Collins, 2003). V Sloveniji smo s prečnim zbiranjem podatkov (MIT-EA) odkrili majhen starostni upad potrebe po bližini mame in očeta pri študentih (Zupančič idr., 2012). Enako se je glede iskanja opore pri starših pokazalo z uporabo TOPO in TOPO-K (v Sloveniji in ZDA), tako pri študentih kot tudi pri heterogenih vzorcih mladih (Komidar idr., 2016; Zupančič in Kavčič, 2014; Zupančič, Komidar in Puklek Levpušček, 2014). Dosledne ugotovitve prečnih slovenskih študij dodatno podpirajo rezultati vzdolžne raziskave s slovenskimi študenti, saj je v razmiku dveh let nekoliko, vendar značilno upadlo njihovo iskanje opore pri starših (Zupančič in Kavčič, 2016). Na splošno je normativni starostni upad na prehodu v odraslost razmeroma majhen in ga lahko (med drugim) moderirata kulturno okolje ter spol mladih – v deželah z družinskim sistemom blaginje (sredozemskih) in visoko ravno družinske solidarnosti je manjši ali pa iskanje opore v tem obdobju ostaja dosledno (npr. Scabini, 2000). Prav tako je upad v povprečju nekoliko manjši pri ženskah kot pri moških (Zupančič in Kavčič, 2014).

S teoretske perspektive samostojnosti-povezanosti naj bi bila za uspešno psihološko osamosvajanje značilna samostojnost ob ohranjanju povezanosti med otroki in starši, tj. porast samostojnosti na prehodu v odraslost in majhen upad ali doslednost izkušenj povezanosti v kontekstu preoblikovanih odnosov s starši (Grotevant in Cooper, 1986; Kins, Beyers in Soenens, 2012; Zimmer-Gembeck in Collins, 2003; Youniss in Smollar, 1985). Navedeno podpirajo ugotovitve empiričnih raziskav v tujini (npr. Buhl, 2008; Meeus, Iedema, Maassen in Engels, 2005) in v Sloveniji. Pri demografsko heterogenih in študentskih prečnih vzorcih mladih na prehodu v odraslost so se namreč pokazale nizke negativne zveze med njihovo starostjo in samozaznano povezanostjo s starši (Marčec, 2012; Zupančič in Kavčič, 2014; Zupančič idr., 2014), medtem ko je v vzdolžni študiji s študenti povprečna raven povezanosti po dveh letih ostala nespremenjena, vendar so v vzorcu močno

prevladovale študentke (Zupančič in Kavčič, 2016). V vseh navedenih študijah pa je s starostjo mladih v povprečju značilno naraščalo zanašanje nase v odnosu do obeh staršev, kar smo podprli tudi z uporabo TOPO-K v Sloveniji in v ZDA (Komidar idr., 2016).

V procesu uspešnega psihološkega osamosvajanja naj bi raven posameznikovih izkušenj, ki nakazujejo težave (npr. potreba po odvisnosti, ločitvena tesnoba, bojazen pred izgubo ljubezni staršev), v mladostništvu in na prehodu v odraslost upadala. Dosledno z navedenim sta M. Mendonça in A. M. Fontaine (2013) poročali o značilnem porastu funkcionalne in konfliktna neodvisnosti pri mladih na prehodu v odraslost na Portugalskem. V modelu, ki vključuje sestavine, primerne prehodu v odraslost (Komidar idr., 2014), predstavljata vidika težav zaznana vsiljivost staršev in bojazen pred razočaranjem staršev. Kot so pokazali rezultati naših prečnih in vzdolžnih študij pri demografsko heterogenih vzorcih in študentih, slednja s starostjo v dvajsetih letih upada, medtem ko razvojni trend v zaznani vsiljivosti staršev verjetno moderira bivanjska situacija mladih – pri tistih, ki živijo s starši, z naraščajočo starostjo ostaja raven zaznanega poseganja staršev v njihovo zasebnost in pretirana skrbnost dosledna, pri mladih, ki delno bivajo s starši ali so se odselili, pa s starostjo zaznana vsiljivost staršev nekoliko upada (Komidar idr., 2014, 2016; Zupančič in Kavčič, 2014). Podobno je v vzdolžni študiji slovenskih študentov po dveh letih prišlo do značilnega upada tovrstne psihološke vsiljivosti (Zupančič in Kavčič, 2016). Vzdolžni podatki v isti študiji so omogočili tudi oceno relativne razvojne stabilnosti zaznane ravni posameznih sestavin psihološkega osamosvajanja (stabilnost relativnega položaja posameznikov glede na oceno posameznih vidikov osamosvajanja v času), ki se je izkazala kot razmeroma visoka. Pearsonovi koeficienti korelacij so pri TOPO-M znašali od 0,62 do 0,78 ter od 0,57 do 0,66 pri TOPO-O. Najbolj razvojno stabilne pa so bile ocene povezanosti s staršem.

Dinamika psihološkega osamosvajanja se nekoliko razlikuje med mladimi ženskami v primerjavi z moškimi, majhne in dosledne razlike pa so opazne tudi glede osamosvajanja v odnosu do mame in očeta. Samozaznana čustveno-socialna povezava, psihološka bližina in intimnost v odnosu žensk z družinskimi člani, prijatelji ter intimnimi partnerji je na splošno nekoliko močnejša kot v tesnih medosebnih odnosih pri moških (npr. Frey, Beesly in Miller, 2006; Gilligan, 1982; Lye, 1996; Sneed idr., 2006). To nakazujejo tudi novejša empirično ugotovljene razlike med spoloma v izraženosti posameznih sestavin psihološkega osamosvajanja. Večinoma je učinek spola na izraženost teh sestavin majhen, vendar dosleden med različno starimi mladimi v različnih bivanjskih razmerah, kulturnih okoljih in prepoznan s pomočjo merskih pripomočkov, s katerimi ocenjujemo nekoliko drugačne konstrukte.

Čustvena povezava (povezanost, iskanje opore) s starši (posebej z mamami) je tako v povprečju pri mladih ženskah nekoliko močnejša kot pri moških (Saraiva in Matos, 2012; Valls-Vidal idr., 2012; Zupančič idr., 2012, 2014; Komidar idr., 2014, 2016) in se izraža tudi v nekoliko višjih ravneh bojzani pred razočaranjem staršev (Komidar idr., 2016; Zupančič in Kavčič, 2014). Mladi moški pa se v povprečju nekoliko bolj zanašajo nase v odnosu do obeh staršev (npr. Marčec, 2012; Zupančič idr., 2012, 2014), se zaznavajo kot bolj neodvisne, še posebej v odnosu do mame (Buhl, 2008; Mendonça in Fontaine, 2013; Saraiva in Matos, 2012; Zupančič idr., 2012), kar se kaže tudi v njihovi višji ravni zaznanega poseganja staršev (posebej mame) v njihovo zasebnost (npr. Komidar idr., 2016) oz. tesnobe pred polaščanjem (Saraiva in Matos, 2012; Zupančič idr., 2012).

V slovenskih raziskavah s petimi sestavinami psihološkega osamosvajanja (Komidar idr., 2014, 2016; Zupančič idr., 2014; Zupančič in Kavčič, 2014, 2016) so mladi moški izražali nekoliko višji ravni povezanosti in iskanja opore pri mami kot pri očetu, razlike med spoloma mladih pa so bile večje pri mladih ženskah (zlasti glede iskanja opore pri mami v primerjavi z očetom). Čustveno-socialna povezanost je bila tako razmeroma najmočnejša v odnosu hči-mama v primerjavi s povezanostjo med drugimi pari mladih in njihovih staršev. S tem se dalje ujemajo naše ugotovitve, da so se hčerke v odnosu do mame manj zanašale nase kot sinovi in so v povprečju poročale o nekoliko višji (vendar statistično značilni) ravni bojzani pred razočaranjem mame (v primerjavi s temi ravnimi v drugih parih odnosa med staršem in otrokom). Glede na izkušnje v odnosu z očetom pa so hčerke in sinovi v povprečju poročali o višji ravni neželenega maminega poseganja v njihovo zasebnost in njeni pretirane skrbi zanje.

Opisane razlike med spoloma nakazujejo morebitne (majhne) razlike v socialnih kontekstih, v katerih se razvijajo dekleta in fanti. Predstave o sebi v medosebnih odnosih na primer vključujejo višje ravni čustvene bližine pri ženskah (še posebej v odnosu med ženskama) v primerjavi z moškimi. Fanti in dekleta tako razvijajo nekoliko drugačne strategije pri oblikovanju svoje identitete in doseganju psihosocialne zrelosti – dekleta pogosteje uporabljajo strategije povezanosti (komunalne), medtem ko fanti pogosteje uporabljajo agentne strategije (Gilligan, 1982). Tudi pomembne druge osebe in družbeno okolje na sploh imajo nekoliko drugačna pričakovanja do posameznika v odvisnosti od njegovega spola. Pri dekletih pričakujejo razmeroma bolj sodelovalno in do drugih skrbno vedenje, pri fantih pa neodvisno in asertivno vedenje (Eagly in Johannsen-Schmidt, 2001). Tem pričakovanjem naj bi (bolj ali manj namerno) sledila socializacija – dekleta nekoliko bolj usmerja k ujemanju z drugimi in sinove k uveljavljanju pred drugimi (Maccoby, 1990). V

procesu socializacije naj bi tako moški postopno razvijali bolj neodvisen, asertiven slog delovanja v medosebnih odnosih in ženske bolj soodvisen, komunalen slog, tj. tesno povezan, vzajemno oporen slog odnosa, še posebej z mamo (Lye, 1996; Sneed idr., 2006).

3.7 Povezanost psihološkega osamosvajanja z označevalci odraslosti in osebnostnimi lastnostmi

Vsaj nekoliko naj bi k psihološkemu osamosvajanju mladih na prehodu v odraslost prispevalo doseganje t. i. objektivnih kriterijev odraslosti (Beyers in Seiffge-Krenke, 2007; Buhl, 2008; Komidar idr., 2016; Mashe, 2008; Zupančič in Kavčič, 2014; Zupančič idr., 2012, 2014). Mladi, ki so se *odselili od doma svojih staršev*, v povprečju dosegajo nekoliko višjo raven samostojnosti in izkusijo nekoliko več povezanosti s starši, izražajo pa šibkejšo potrebo po iskanju bližine s starši (po funkcionalni pomoči, čustveni opori in potrjevanju) in manj odnosnih težav s starši (npr. višjo raven konfliktno neodvisnosti, nižjo raven bojzani pred razočaranjem starša in zaznane vsiljivosti starša), kot njihovi vrstniki, ki bivajo s starši. Enako kot pri mladih, ki živijo s starši, se v Sloveniji kaže pri študentih, ki delno živijo s starši (v časovnem obdobju predavanj prebivajo v študentskem domu ali v najetih stanovanjih s sostanovalci), ki še posebej iščejo oporo pri mami (Komidar idr., 2016; Zupančič idr., 2012). Podobno sta ugotovili M. Mendonça in A. M. Fontaine (2013) glede funkcionalne odvisnosti pri mladih Portugalcih. Napovedne zveze med načinom bivanja mladih in psihološkim osamosvajanjem pa lahko moderira kulturno okolje, saj so pri mladih v bolj individualistično usmerjenih okoljih te zveze bolj opazne (npr. Aquilino, 2006; Seiffge-Krenke, 2006), medtem ko mladi po odselitvi od doma prvotne družine v manj individualističnih okoljih (skladno z družbenimi pričakovanji in normami) ohranjajo podobno raven vezanosti na starše (Manzi, Vignoles, Regalia in Scabini, 2006) in ustrezno raven konfliktno neodvisnosti ter samostojnosti razvijejo tudi v pogojih sobivanja s starši (Manzi idr., 2006; Mendonça in Fontaine, 2013). Neodvisno od bivanjske ureditve mladih na prehodu v odraslost njihovo psihološko osamosvajanje vsaj delno usmerja kakovost odnosov s starši (z mamo in očetom) oz. dinamika celotnega družinskega sistema (npr. usklajevanje kohezivnosti in diferenciacije med družinskimi člani; Grotevant in Cooper, 1986), ki jo lahko moderira tudi sociokulturno okolje (Manzi idr., 2006; Scabini, 2000).

Z *zaposlitvijo* naj bi posamezniki pridobivali na samostojnosti (ne le finančni), agentnosti, zanašanju nase (Hoffman, 1984; Luyckx, Schwartz, Goossens in Pollock, 2008), povečala naj bi se tudi njihovo psihološka in medosebna prilagojenost, vključno z izboljšanjem odnosa s starši (npr. Belsky, Jaffee, Caspi, Moffitt in Silva,

2003; Masche, 2008). Slednje se v družbah, ki bolj poudarjajo soodvisnost oz. v močno na družino usmerjenih družbenih kontekstih (v Evropi v sredozemskih deželah), ne kaže, saj družine še naprej instrumentalno in čustveno podpirajo mlade pri njihovem prilagajanju na novo odraslo vlogo, starši sami pa imajo pri sprejemanju samostojnosti otrok in novega obdobja družinskega življenja verjetno več težav kot tisti v bolj individualističnih družbah (Mendonça in Fontaine, 2013). Zaposlitve za polni delovni čas se pri slovenskih mladih na prehodu v odraslost in njihovih vrstnikih v ZDA značilno, vendar šibko, povezuje z zanašanjem nase v odnosu do obeh staršev, nižjimi ravnmi iskanja opore pri mami in bojazni pred razočaranjem staršev, v ZDA tudi z zaznavo nekoliko šibkejše povezanosti z mamo (Komidar idr., 2016). Pri tem je treba omeniti, da zveza med zaposlitvenim položajem mladih v Sloveniji in iskanjem opore pri starših pred pomembnimi odločitvami in/ali v težavnih življenjskih situacijah ni enoznačna, saj smo pri neodvisnih vzorcih dobili nekoliko različne rezultate (npr. Zupančič idr., 2014).

Vpletenost v *intimni partnerski odnos* naj bi pri posameznikih spodbujala individualnost, zmanjševala potrebo po psihološki bližini in instrumentalni dostopnosti staršev, nekoliko tudi čustveno povezanost s starši (Buhl, 2008; Kins in Beyers, 2010; Masche, 2008). Mladi na prehodu v odraslost (pa tudi odrasli) namreč pri partnerju dobijo nov vir opore in svoje psihološke vire vlagajo v partnerja – potrebe po navezanosti preusmerijo od staršev na partnerja. V razmeroma trajnih partnerskih zvezah si intimna partnerja delita vsakdanje izkušnje, imata skupne cilje in usklajujeta svoje individualne potrebe, cilje, pričakovanja ter želje, sprejmeta nekatere obveze drug do drugega, razvijata vzajemno razumevanje, zaupanje in spoštovanje. To naj bi vodilo do upada povezanosti s starši in porasta neodvisnosti oz. zanašanja nase v odnosu do staršev, vsaj med mladimi v bolj individualistično usmerjenih družbah. Tudi pri demografsko heterogenem vzorcu slovenskih in mladih na prehodu v ZDA se je pokazalo, da tisti, ki imajo partnerja, poročajo o nekoliko nižji ravni povezanosti z mamo kot njihovi vrstniki brez partnerja, sočasno pa pri obeh starših zaznavajo, da se poskušata pretirano vpletati v njihovo zasebnost (Komidar idr., 2016). Vsaj glede zvez med partnerskim položajem z ravno povezanosti s starši in zanašanja nase v odnosu do staršev ugotovitve v Sloveniji niso enoznačne, saj pri dveh neodvisnih vzorcih mladih te zveze niso bile statistično značilne (Zupančič in Kavčič, 2014; Zupančič idr., 2014). Dejstvo, da nekdo ima ali nima partnerja tako nima bistvenega učinka na psihološko osamosvajanje od staršev, pač pa verjetno raven navezanosti, intimnosti in predanosti partnerju, čemur v slovenskih raziskavah zaradi posvečanja drugim vidikom in dejavnikom osamosvajanja do sedaj še nismo namenili pozornosti. M. Lanz in S. Tagliabue (2007) pri tem tudi izpostavljata morebitno moderatorsko vlogo sociokulturnega

okolja, saj sta med italijanskimi mladimi ugotovili, da se raven povezanosti in soodvisnosti v odnosu s starši značilno ne spremeni, ko mladi oblikujejo razmeroma resno partnersko zvezo.

Osebnostne značilnosti otrok in staršev imajo pomembno vlogo v kakovosti njihovih medosebnih odnosov (Denissen, van Aken in Dubois, 2009; de Haan, Deković in Prinzie, 2012). Z naraščajočo starostjo otrok v mladostništvu verjetno postanejo mladostnikove osebnostne poteze, kot jih opisuje model Velikih pet (ekstravertnost, sprejemljivost, vestnost, nevroticizem in odprtost), močnejši napovednik odnosa s starši kot poteze staršev (Denissen idr., 2012). S Sloveniji sva M. Zupančič in T. Kavčič (2014) s študenti izvedli tudi prvo raziskavo, v kateri sva preverjali enkratno napovedno vrednost osebnostnih potez mladih na prehodu v odraslost za pet sestavin njihovega psihološkega osamosvajanja v odnosu do staršev, in sicer preko napovedi na podlagi starosti in označevalcev odraslosti. Hipotezo o napovednih zvezah sva podprli, poleg tega so posamezne osebnostne poteze razlikovalno napovedovale različne vidike osamosvajanja. Sprejemljivost in ekstravertnost, ki vključujeta medosebne vidike delovanja posameznikov, sta napovedovali povezanost študentov s starši in iskanje opore pri starših. Na splošno prosocialno, prijazno, spoštljivo in sodelovalno vedenje sprejemljivih posameznikov prispeva k oblikovanju in ohranjanju pozitivnih medosebnih odnosov. Tako verjetno bolj sprejemljivi študenti zaznavajo (in oblikujejo) čustveno bolj tesne in vzajemno oporne odnose s starši, pogosteje uporabljajo socialne strategije spoprijemanja s težavami in izzivi (Luyckx, Klimstra, Duriez, Schwartz in Vanhalst, 2012) in imajo starše s podobnimi nagnjenji (dedljivost sprejemljivosti je zmerno visoka), kar povečuje verjetnost razvoja prijetnih, vzajemno razumevajočih, zaupnih in naklonjenih odnosov. Ekstravertni posamezniki so nagnjeni k doživljanju pozitivnih čustev, družabnosti, komunikativnosti, dejavnosti in živahnosti, pogosteje uporabljajo socialne strategije spoprijemanja s težavnimi situacijami (Luyckx idr., 2012) in so glede označevalnih potez ekstravertnosti podobni svojim staršem. Vse navedeno verjetno pripeva k pogostim medosebnim interakcijam mladih s starši, pozitivnim socialnim izmenjavam, prijetnemu druženju in odkritem sporazumevanju z njimi.

K zanašanju študentov nase je pomembno prispevala njihova raven odprtosti za izkušnje (Zupančič in Kavčič, 2014). Vedenjske težnje po raziskovanju, doživljanju novih izkušenj in širok razpon zanimanj (odprtost) verjetno prispevajo k nagnjenju mladih na prehodu, da se namerno in neodvisno od drugih vpletajo v raznovrstne dejavnosti, preizkušajo različne stvari, ravnanja in samoiniciativno iščejo nove izkušnje, kot so to pokazale ugotovitve raziskav o razvoju identitete in rabe strategij za spoprijemanje s stresom (Luyckx idr., 2012).

Nevroticizem je napovedoval težave študentov v osamosvajanju, tj. bojazen pred razočaranjem staršev in zaznano vsiljivost staršev. Bolj čustveno nestabilni posamezniki (višja raven nevroticizma) so bolj nagnjeni k doživljanju negativnih čustev in se verjetno vsaj delno zaradi tega močneje odzivajo na neugodne učinke stresa v procesu osamosvajanja. Tako lahko na prehodu v odraslost (v primerjavi s svojimi čustveno stabilnejšimi vrstniki) po eni strani še vedno doživljajo razmeroma več bojazni pred psihološkim ločevanjem, po drugi strani pa zaznavajo poseganje staršev v njihovo zasebnost ter pretirano skrbnost kot ogrožajoča svoji razvijajoči identiteti (Zupančič in Kavčič, 2014), ki je pri nestabilnih mladih šibkeje opredeljena (Luyckx idr., 2012). Dalje so za bolj nestabilne mlade značilni pomanjkanje samozavesti, raba strategij izogibanja pri spoprijemanju s stresom (Luyckx idr.), pogostejše težave v medosebnih odnosih, na primer s starši (Belsky idr., 2003; de Haan idr., 2012), in nagnjenost k zaznavi ter razlagi vedenja drugih (npr. staršev) do sebe kot bolj neugodnega (neodobranje, kritika, pretirana skrbnost in nadzor). Sočasno so verjetno čustveno nestabilni mladi na prehodu bolj negotovi glede tega, ali bodo lahko zadostili lastnim in pričakovanjem staršev pri svojem doseganju samostojnosti. Razdražljivi, razpoloženski posamezniki, ki so posebej občutljivi na povratne socialne odzive (ali odvisni od njih), so lahko pretirano zaskrbljeni glede neugodnih odzivov staršev na svoje odločitve, ravnanje in neuspehe. Na splošno verjetno bolj čustveno nestabilni mladostniki/mladi na prehodu v odraslost izkusijo več težav pri psihološkem ločevanju od ponotranjenih predstav staršev (Zupančič in Kavčič, 2014).

Težave v psihološkem osamosvajanju napoveduje tudi nizka raven vestnosti pri študentih (Zupančič in Kavčič, 2014), za katero je značilno manj učinkovito uravnavanje čustev in raba manj funkcionalnih strategij pri spoprijemanju s stresom (Luyckx idr., 2012), ki običajno ne omogočajo ustrezne zaščite pred povečano tesnobo in/ali drugimi neprijetnimi čustvi. Tako so lahko manj vestni mladi na prehodu v odraslost nagnjeni k zaznavanju skrbnosti, skrbi in zanimanja staršev zanje kot »grožnje« lastni individualnosti (zaznana vsiljivost staršev). Poleg tega so študenti (in tudi drugi posamezniki) z nizko ravno vestnosti (v primerjavi z bolj vestnimi) manj organizirani, zanesljivi, točni, natančni, odgovorni, vztrajni in usmerjeni k doseganju zastavljenih ciljev. Tako vedenje mladih na prehodu morda izzove pri njihovih starših več spremljanja, opominjanja in nadzora, hkrati pa manj vestni posamezniki s svojim tipičnim vedenjem pogosteje razočarajo starše. Višjo raven zaznane psihološke vsiljivosti staršev v razvoju samostojnosti je napovedovala še nizka raven sprejemljivosti pri študentih (Zupančič in Kavčič, 2014), tj. nagnjenost k upiranju in zavračanju vpletanja drugih (npr. staršev) v lastno ravnanje, k svojeglavosti, negativnemu odzivanju v vsakdanjih medosebnih stikih (npr.

na običajna vprašanja staršev). Tako vedenje verjetno pri starših vzbuja potrebo po nadzoru svojih (še ne povsem odraslih) otrok oz. jih usmerja k porastu vmešavanja v otrokove osebne zadeve. Poleg navedenega so starši manj sprejemljivih otrok nagnjeni k nizko izraženi sprejemljivosti, kar se pogosto izraža kot pretirano uveljavljanje lastne volje, gospodovalnost in težnja po nadzoru njihovih otrok (in tudi drugih ljudi).

3.8 Psihološko osamosvajanje kot napovednik psihosocialne prilagojenosti in blagostanja

Če hipoteza o razvoju samostojnosti in sočasnem ohranjanju povezanosti s starši kot pokazatelju uspešnega psihološkega osamosvajanja (Grotevant in Cooper, 1986; Youniss in Smollar, 1985) velja, bi morala oba vidika osamosvajanja napovedovati pozitivne razvojne izide. Avtorji angloameriške in zahodnoevropske literature te izide največkrat povzemajo s psihosocialno prilagojenostjo, študijsko/delovno uspešnostjo in subjektivnim blagostanjem. Psihosocialno prilagojenost na prehodu v odraslost nakazujejo na primer doseženi kriteriji odraslosti (npr. sprejemanje odgovornosti za lastna dejanja, dolgotrajnih obvez do drugih, zmožnost vodenja lastnega gospodinjstva, skrbi za lastno družino), primerno delovanje posameznika v posameznih razvojno specifičnih kontekstih (npr. v študijskem ali delovnem okolju, v partnerskem odnosu), porast izraženosti določenih osebnostnih značilnosti (čustvena stabilnost, sprejemljivost in vestnost) in odsotnost psihološke simptomatike, ki jo več avtorjev obravnava tudi kot sestavino subjektivnega blagostanja.

Kins in Beyers (2010) sta pri belgijskih mladih na prehodu v odraslost z vzdolžno zbranimi podatki pokazala, da razvoj neodvisnosti od staršev pospešuje doseganje kriterijev odraslosti (DKO), kot so opredeljeni v Arnettovi listi CTA (glej tudi poglavje *Različni vidiki prehoda v odraslost* v tej knjigi). Med mladimi, ki so sestavljali velik demografsko heterogeni slovenski vzorec, pa smo ugotovili, da DKO priravno napovedujeta višja raven povezanosti s starši in zanašanja nase v odnosu do staršev, in sicer preko napovedi na podlagi starosti mladih, vpletenosti v partnersko zvezo in statusa zaposlitve (starejši posamezniki, tisti v partnerskem odnosu in zaposleni so dosegli nekoliko več DKO) (Zupančič idr., 2014). Predpostavlja, da so zveze med uspešnim osamosvajanjem in DKO recipročne. Mladi na prehodu v odraslost, ki se bolj zanašajo nase in se počutijo psihološko varne (izkušnje povezanosti s starši), se verjetno zaznavajo kot bolj kompetentne in so bolj motivirani za doseganje kriterijev odraslosti, zlasti individualističnih, in jih zato dosegajo v povprečju nekoliko prej. Samozaznano doseganje teh kriterijev pa lahko okrepi

zaupanje v lastno kompetentnost in s tem zanašanje nase ter prispeva k nekoliko zgodnejšemu preoblikovanju odnosov s starši v vzajemne.

Sestavine, ki odražajo samostojnost in oblikovanje ter ohranjanje vzajemne povezanosti v preoblikovanem odnosu s starši ali so s temi vidiki osamosvajanja povezane, napovedujejo še vrsto drugih pozitivnih psihosocialnih izidov pri mladih na prehodu v odraslost. Avtorji empiričnih raziskav v družbah zahodnega tipa ugotavljajo, da imata povezanost in samostojnost študentov pozitiven učinek na samospoštovanje, splošno čustveno prilagajanje (manjše število in/ali pogostost depresivnih stanj in somatskih simptomov), socialno in osebnostno-socialno prilagajanje na študentsko življenje in študijsko uspešnost, prispevajo pa tudi k razvoju bolj ugodnih stališč do študija in izobraževanja. Obratno pa pokazatelji težav pri osamosvajanju mladih na prehodu v odraslost (npr. od-vezanost oz. disfunkcionalna neodvisnost, disfunkcionalna odvisnost od staršev) prispevajo k nizki ravni čustvene prilagojenosti, samospoštovanja in zadovoljstva v medosebnih odnosih ter k pogostejši osamljenosti in manjši študijski uspešnosti (npr. Beyers in Goossens, 2003; Delhaye idr., 2012; Lamborn in Groh, 2009; Inguglia, Ingoglia, Liga, Lo Coco in Lo Cricchio, 2015; Kins, Soenens in Beyers, 2012; Mattanah, Hancock in Brand, 2004; Valls-Vidal idr., 2012). Napovedne zveze vidikov osamosvajanja s psihosocialnim prilagajanjem so lahko tudi moderirane. Pretirana težnja po čustveni neodvisnosti od staršev (nizka raven povezanosti ali od-vezanost) na primer napoveduje nižjo študijsko uspešnost le pri študentih z nizko ravno zanašanja nase (Lamborn in Groh, 2009). Poleg tega avtorji dosedanjih raziskav niso predvideli možnosti, da bi lahko tudi kakovost prilagajanja napovedovala značilnosti osamosvajanja, torej dvosmernih povezav. Tako bi lahko pričakovali, da imajo študijsko manj uspešni posamezniki več težav z zaznanim vmešavanjem staršev v njihove osebne (predvsem študijske) zadeve (vsiljivost staršev) in z bojaznijo pred razočaranjem staršev ali celo pred izgubo njihove naklonjenosti; tisti z visokim samospoštovanjem pa bolj zaupajo v svoje sposobnosti, kar jih lahko usmerja k večjemu zanašanju nase (samostojnosti).

Vidiki osamosvajanja, kot jih ugotavljamo s TOPO, dalje pri mladih na prehodu v odraslost sočasno napovedujejo njihovo splošno zadovoljstvo z življenjem, tj. spoznavno samooceno njihovega življenja nasploh. Ko smo pri slovenskem demografsko heterogenem vzorcu več sto mladih upoštevali le tri vidike osamosvajanja, se je izkazalo, da so bili posamezniki, ki so poročali o višji ravni povezanosti s staršem (z mamo in z očetom) in zanašanja nase v odnosu do vsakega izmed staršev, bolj zadovoljni s svojim življenjem, medtem ko iskanje opore pri starših ni imelo pomembne vloge pri njihovem življenjskem zadovoljstvu (Zupančič

idr., 2014). Izsledki nujno ne napovedujejo le enosmerne povezave, temveč lahko višja raven subjektivnega zadovoljstva z življenjem vodi do uspešnejšega osamosvajanja mladih, saj zgodnejša subjektivna ocena posameznikovega življenja kot celote pomembno doprinaša k vrsti kasnejših psihosocialnih izidov (Lyubomirsky, King in Diener, 2005).

Zadovoljstvo z življenjem se vključuje v pomensko širši pojem subjektivnega blagostanja, kot ga v svojem trikomponentnem modelu opredeljuje Keyes (2009). V tem modelu čustveno blagostanje (ČB) predstavlja hedonski vidik blagostanja (prijetno življenje; pogosto doživljanje pozitivnih čustev in zadovoljstvo z življenjem). Psihološko blagostanje (PB) opisujejo izkušnje osebne rasti, udejanjanja lastnih potencialov, avtonomnosti in obvladovanja okolja, zaznava smiselnosti življenja ter zadovoljstvo s tesnimi medosebnimi odnosi. ČB in PB označujeta zasebni vidik subjektivnega blagostanja. Socialno blagostanje (SB) pa se nanaša na posameznikovo zadovoljstvo z javnimi vidiki življenja in lastnim delovanjem v družbenem okolju (npr. ocena povezanosti ljudi v ožji in širši družbeni skupnosti, možnosti in ugodnosti, ki jih skupnost nudi ljudem, lastnega prispevka k skupnosti). PB in SB prikazujeta eudaimonski vidik blagostanja. V slovenski raziskavi študentov (prevladovala so študentke) sva M. Zupančič in T. Kavčič (2016) s petimi vidiki psihološkega osamosvajanja sočasno in vzdolžno (po dveh letih) napovedovali vse tri sestavine subjektivnega blagostanja. Povezanost študentov z mamo je sočasno napovedovala višje ravni vseh sestavin njihovega blagostanja, porast povezanosti z mamo (in upad njenega poseganja v zasebnost študentov) pa je še značilno povečal kasnejše ČB. Najbolj dosledno se je z zasebnima vidikoma blagostanja povezovala nizka raven bojazni pred razočaranjem starša (tako mame kot tudi očeta), in sicer sočasno ter vzdolžno. Dodatno je tudi upad bojazni pred razočaranjem vsakega izmed staršev značilno prispeval h kasnejšemu porastu ravni zasebnega blagostanja (ČB in PB).

Povzameva lahko, da na prehodu v odraslost postopno prihaja do majhnih normativnih sprememb v psihološkem osamosvajanju v odnosu do staršev, ki potekajo v smeri uspešnega osamosvajanja, kot ga na splošno opredeljujemo v družbah zahodnega tipa, tj. ohranjanje povezanosti, porast samostojnosti in upad težav, povezanih z ločevanjem od ponotranjenih predstav staršev ter razvoj individualnosti. Moški in ženske se nekoliko razlikujejo v procesu osamosvajanja, morda zato ker se pri ženskah odvija v kontekstu nekoliko tesnejše medosebne povezanosti (predvsem z mamo) kot pri moških. Doseganje t. i. objektivnih pokazateljev odraslosti ima sicer pomembno, vendar majhno vlogo v pospeševanju osamosvajanja, smer povezav pa lahko poteka tudi v obratni smeri. K posameznim vidikom osamosvajanja

osebnostne poteze mladih prispevajo razlikovalno. Pri čustveno nestabilnih, tistih z nizko izraženo sprejemljivostjo in nizko izraženo vestnostjo lahko pričakujemo več težav v osamosvajanju, bolj odprti mladi nekoliko hitreje razvijajo samostojnost, ekstravertni in sprejemljivi pa so uspešnejši pri oblikovanju in ohranjanju povezanosti s starši. Uspešno osamosvajanje napoveduje vrsto pomembnih razvojnih izidov, tj. različne pokazatelje psiho-socialnega prilagajanja in subjektivnega blagostanja. Razvojne spremembe v izkušnjah povezanosti s starši in samostojnosti, povezave teh sprememb z označevalci odraslosti ter napovedno vrednost osamosvajanja za psihosocialne izide in blagostanje mladih na prehodu v odraslost pa verjetno moderirajo tudi razlike v sociokulturnem okolju.

Literatura

- Aquilino, W. S. (2006). Family relationships and support systems in emerging adulthood. V: J. J. Arnett in J. L. Tanner (ur.), *Emerging adulthood in America. Coming of age in the 21st century* (str. 193–217). Washington, DC: American Psychological Association.
- Arnett, J. J. (2014). *Adolescence and emerging adulthood* (5. izd.). Harlow, UK: Pearson Education Limited.
- Belsky, J., Jaffee, S. R., Caspi, A., Moffitt, T. in Silva, P. A. (2003). Intergenerational relationships in young adulthood and their life course, mental health, and personality correlates. *Journal of Family Psychology*, 17, 460–471.
- Berk, L. E. (2010). *Development through the lifespan*. Boston, MA: Allyn & Bacon.
- Beyers, W. in Goossens, L. (2003). Psychological separation and adjustment to university: Moderating effects of gender, age, and perceived parenting style. *Journal of Adolescent Research*, 18, 363–382.
- Blos, P. (1967). The second individuation process of adolescence. *The Psychoanalytic Study of the Child*, 22, 162–186.
- Buhl, H. M. (2008). Development of a model describing individuated adult child–parent relationships. *International Journal of Behavioral Development*, 32(5), 381–389.
- Byrne, B. M. in van De Vijver, F. J. (2010). Testing for measurement and structural equivalence in large-scale cross-cultural studies: Addressing the issue of nonequivalence. *International Journal of Testing*, 10(2), 107–132.

- de Haan, A., D., Deković, M. in Prinzie, P. (2012). Longitudinal impact of parental and adolescent personality on parenting. *Journal of Personality and Social Psychology*,
- Delhaye, M., Kempenaers, C., Linkowski, P., Stroobants, R. in Goossens, L. (2012). Perceived parenting and separation-individuation in Belgian college students: Associations with emotional adjustment. *The Journal of Psychology*, 46(4), 353–370.
- Denissen, J. J. A., van Aken, M. A. G. in Dubas, J. S. (2009). It takes two to tango: How parents' and adolescents' personalities link to the quality of their mutual relationship. *Developmental Psychology*, 45(4), 928–941.
- Eagly, A. H. in Johannsen-Schmidt, M. C. (2001). The leadership styles of women and men. *Journal of Social Issues*, 57, 781–797.
- Erikson, E. H. (1968). *Identity: Youth and crisis*. New York: Norton.
- Frey, L., Beesley, D. in Miller, M. (2006). Relational health, attachment, and psychological distress in college women and men. *Psychology of Women Quarterly*, 30, 301–311.
- Gilligan, C. (1982). *In a different voice: Psychological theory and women's development*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Grotevant, H. D. in Cooper, C. R. (1986). Individuation in family relationships. *Human Development*, 29, 82–100.
- Hoffman, J. A. (1984). Psychological separation of late adolescents from their parents. *Journal of Counselling Psychology*, 31, 170–178.
- Inguglia, C., Ingoglia, S., Liga, F., Lo Coco, A. in Lo Ciccio, M. G. (2015). Autonomy and relatedness in adolescence and emerging adulthood: Relationships with parental support and psychological distress. *Journal of Adult Development*, 22, 1–13.
- Josselson, R. (1980). Ego development in adolescence. V: J. Adelson (ur.), *Handbook of adolescent psychology* (str. 188–210). New York: Wiley.
- Keyes, C. L. M. (2009). *Brief description of the Mental Health Continuum Short Form (MHC-SF)*. <https://www.aacu.org/sites/default/files/MHC-SFEnglish.pdf>

- Kins, E. in Beyers, W. (2010). Failure to launch, failure to achieve criteria for adulthood? *Journal of Adolescent Research*, 25, 743–777.
- Kins, E., Beyers, W. in Soenens, B. (2012). When separation-individuation process goes awry: Distinguishing between dysfunctional dependence and dysfunctional independence. *International Journal of Behavioral Development*, 37, 1–12.
- Kins, E., Soenens, B. in Beyers, W. (2012). Parental psychological control and dysfunctional separation-individuation: A tale of two different dynamics. *Journal of Adolescence*, 35, 1099–1109.
- Komidar, L. in Horvat, M. (2011). Merjenje različnih vidikov osamosvajanja na prehodu v odraslost. V: M. Puklek Levpušček in M. Zupančič (ur.), *Študenti na prehodu v odraslost* (str. 109–122). Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni inštitut Filozofske fakultete.
- Komidar, L., Zupančič, M., Sočan, G. in Puklek Levpušček, M. (2014). Development and construct validation of the Individuation Test for Emerging Adults (ITEA). *Journal of Personality Assessment*, 96(5), 503–514.
- Komidar, L., Zupančič, M., Puklek Levpušček, M. in Bjornsen, C. A. (2016). Development of the Short Version of the Individuation Test for Emerging Adults (ITEA-S) and its measurement invariance across Slovene and U.S. emerging adults. *Journal of Personality Assessment*. <http://dx.doi.org/10.1080/00223891.2016.1171231>
- Kroger, J. (2004). *Identity in adolescence: The balance of self and other*. London, UK: Routledge.
- Lamborn, S. D. in Groh, K. (2009). A four-part model of autonomy during emerging adulthood: Associations with adjustment. *International Journal of Behavioral Development*, 33, 393–401.
- Lanz, M. in Tagliabue, S. (2007). Do I really need someone in order to become an adult? Romantic relationships during emerging adulthood in Italy. *Journal of Adolescent Research*, 22, 531–548.
- Levine, J. B., Green, C. J. in Millon, T. (1986). The Separation-Individuation Test of Adolescence. *Journal of Personality Assessment*, 50, 123–137.

- Luyckx, K., Klimstra, T. A., Duriez, B., Schwartz, S. J., & Vanhalst, J. (2012). Identity processes and coping strategies in college students: Short-term longitudinal dynamics and the role of personality. *Journal of Youth and Adolescence*, *41*, 1226–1239.
- Luyckx, K., Schwartz, S. J., Goossens, L. Pollock, S. (2008). Employment, sense of coherence, and identity formation. Contextual and psychological processes on the pathway to sense of adulthood. *Journal of Adolescent Research*, *23*, 566–591.
- Lye, D. N. (1996). Adult child–parent relationships. *Annual Review of Sociology*, *22*, 79–102.
- Lyubomirsky, S., King, L. in Diener, E. (2005). The benefits of frequent positive affect: Does happiness lead to success? *Psychological Bulletin*, *131*, 803–855.
- Mahler, M. (1963). Thoughts about development and individuation. V: M. S. Mahler (ur.), *Selected papers. Separation and individuation* (Vol 2). New York: Aronson.
- Mahler, M., Pine, F. in Bergman, A. (1975). *The psychological birth of human infant*. London, UK: Hutchinson.
- Manzi, C., Vignoles, V. L., Regalia, C. in Scabini, E. (2006). Cohesion and enmeshment revisited: Differentiation, identity, and well-being in two European cultures. *Journal of Marriage and Family*, *68*, 673–689.
- Maccoby, E. E. (1990). Gender and relationships: A developmental account. *American Psychologist*, *45*, 513–520.
- Marčec, N. (2012). *Primerjava prehoda v odraslost pri študentih in študentih-starših* (neobjavljena diplomska naloga). Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani, Ljubljana.
- Masche, J. G. (2008). Reciprocal influences between developmental transitions and parent–child relationships in young adulthood. *International Journal of Behavioral Development*, *32*, 401–411.
- Mattanah, J. F., Hancock, G. R. in Brand, B. L. (2004). Parental attachment, separation-individuation, and college student adjustment: A structural equation analysis of mediational effects. *Journal of Counseling Psychology*, *51*(2), 213–225.

- Meade, A. W. in Bauer, D. J. (2007). Power and precision in confirmatory factor analytic tests of measurement invariance. *Structural Equation Modeling*, 14(4), 611–635.
- Mendonça, M. in Fontaine, A. M. (2013). Late nest leaving in Portugal: Its effects on individuation and parent-child relationships. *Emerging Adulthood*, 1(3), 233–244.
- Meeus, W., Iedema, J., Maassen, G. in Engels, R. (2005). Separation-individuation revisited: On the interplay of parent-adolescent relations, identity and emotional adjustment in adolescence. *Journal of Adolescence*, 28, 89–106.
- Muthén L. K. in Muthén, B. O. (1998–2010). *Mplus user's guide (6th ed.)*. Los Angeles, CA: Muthén & Muthén.
- Puklek Levpušček, M. (2006). Adolescent individuation in relation to parents and friends: Age and gender differences. *European Journal of Developmental Psychology*, 3, 238–264.
- Puklek Levpušček, M. (2011). Odnos s starši – pot k smostojnosti in podaljšana odvisnost. V: M. Puklek Levpušček in M. Zupancič (ur.), *Študenti na prebodu v odraslost* (str. 71–108). Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni inštitut Filozofske fakultete.
- Saraiva, L. M. in Matos, MP. M. (2012). Separation-individuation of Portuguese emerging adults in relation to parents and to the romantic partner. *Journal of Youth Studies*, 15(4), 499–517.
- Scabini, E. (2000). Parent-child relationships in Italian families: Connectedness and autonomy in the transition to adulthood. *Psicologia: Teoria e Pesquisa*, 16(1), 23–30.
- Seiffge-Krenke, I. (2006). Leaving home or still in the nest? Parent-child relationships and psychological health as predictors of different leaving home patterns. *Developmental Psychology*, 42, 864–876.
- Skowron, E. A. in Friedlander, M. L. (1998). The Differentiation of Self Inventory: Development and initial validation. *Journal of Counseling Psychology*, 45, 1–11.
- Skowron, E. A. in Schmitt, T. A. (2003). Assessing interpersonal fusion: Reliability and validity of a new DSI Fusion with Others subscale. *Journal of Marital and Family Therapy*, 29, 209–222.

- Sneed, J., Johnson, J., Cohen, P., Gilligan, C., Chen, P., Crawford, T. in Kasen, S. (2006). Gender differences in the age-changing relationship between instrumentality and family contact in emerging adulthood. *Developmental Psychology*, 42, 787–797.
- Steinberg, L. in Silverberg, S. B. (1986). The vicissitudes of autonomy in adolescence. *Child Development*, 57, 841–851.
- Tanner, J. L. (2006). Recentering during emerging adulthood: A critical turning point in life span human development. V: J. Arnett in J. L. Tanner (ur.), *Emerging adults in America* (str. 21–55). Washington, DC: American Psychological Association.
- Vals-Vidal, C., Pérez-Testor, C., Guàrdia-Olmos, J. in Iafrate, R. (2012). A battery for the assessment of young Spanish adults. Individuation on the family of origin. *European Journal of Psychological Assessment*, 28, 270–282.
- Zimmer-Gembeck, M. J. in Collins, W. A. (2003). Autonomy development during adolescence. V: G. R. Adams in M. D. Berzonsky (ur.), *Blackwell handbook of adolescence* (str. 175–204). Oxford, UK: Blackwell.
- Zupančič, M. (2011). Razvoj odnosov s starši v mladostništvu in na prehodu v odraslost. V: L. Marjanovič Umek in M. Zupančič (ur.), *Razvojna psihologija: izbrane teme* (str. 197–220). Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.
- Zupančič, M. in Kavčič, T. (2014). Student personality traits predicting individuation in relation to mothers and fathers. *Journal of Adolescence*, 37, 715–726.
- Zupančič, M. in Kavčič, T. (2016). *Individuation in relation to parents: Its contribution to emerging adults' happiness*. Prispavek predstavljen na Konferenci Evropskega združenja za raziskovanje mladostništva, La Barrosa, Španija.
- Zupančič, M., Komidar, L. in Puklek Levpušček, M. (2012). Individuation in relation to parents: A case with Slovene emerging adult students. *Cognition, Brain, Behavior*, 16, 265–292.
- Zupančič, M., Komidar, L. in Puklek Levpušček, M. (2014). Individuation in Slovene emerging adults: Its associations with demographics, transitional markers, achieved criteria for adulthood, and life satisfaction. *Journal of Adolescence*, 37, 1421–1433.

- Youniss, J. in Smollar, J. (1989). Transformations of adolescents' perceptions of parents. *International Journal of Behavioral Development*, 12, 71–84.
- Walper, S. (1998). *Individuation Jugendlicher in Konflikt-, Trennungs- und Stieffamilien*. Neobjavljena habilitacijska naloga, Univerza v Münchenu, München, Nemčija.
- Walper, S. (2005). *Lebensgestaltung der 20 – 30jährigen zwischen Ausbildung, beruf und Familie "Junge Erwachsene in München und Mailand"*. Neobjavljen priročnik vprašalnika, Katoliška univerza v Milanu, Italija, Univerza v Münchenu, Nemčija.